

Damir Karbić

ŠUBIĆI BRIBIRSKI DO GUBITKA NASLJEDNE BANSKE ČASTI (1322.)

Damir Karbić
Odsjek za povijesne znanosti
ZDPZ HAZU
Zagreb

UDK 929.7(497.5Bribir)"10/13Šubići
94(497.5)"04/14"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 14.6.2004.
Prihvaćeno: 19.11.2004.

Autor se osvrće na dosadašnja historiografska mišljenja o povijesti hrvatskoga plemićkog roda Šubića Bribirskih te razmatra povijest roda u razdoblju od prvih spomena u izvorima do svrgavanja bana Mladena II. godine 1322.

Ključne riječi: Hrvatska, Dalmacija, srednji vijek, društvena povijest, politička povijest, plemstvo

Povijest roda knezova bribirskih (od 14. stoljeća zvanih Šubići) primjer je, iako dosta atipičan, razvoja plemićkog roda u srednjovjekovnom Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu. Razvojna krivulja vodeće obitelji roda dostigla je vrhunac u posljednjim desetljećima 13. i prvim desetljećima 14. stoljeća. U to su doba oni postali gotovo nezavisni vladari, skupljajući u svojim rukama položaje i dužnosti u Hrvatskom Kraljevstvu, gospodujući susjednim područjima Bosne i Huma te igrajući aktivnu ulogu u međunarodnoj politici. Njihova uloga u povijesnom razvoju Hrvatske teško može biti precijenjena. Iako je rod izgubio moć i utjecaj tijekom borbe s anžuvinskim vladarima, kasniji pravni položaj Hrvatskoga Kraljevstva ostao je manje ili više određen njihovim političkim naslijeđem. Neke od obitelji koje su se razvile iz tog roda imale su značajnu ulogu i u kasnijoj hrvatskoj i ugarskoj povijesti, poput kneževske obitelji Zrinskih, sve do svoga tragičnog ugasnuća u kasnom 17. i ranom 18. stoljeću.

Zbog te važnosti, povijest Šubića bila je često predmet historiografskog istraživanja, ali je ono često bilo uvjetovano političkim interesima ili ograničeno onodobnim metodološkim odrednicama te su mnoga pitanja iz povijesti roda do sada ostala nedovoljno osvijetljena. Ta historiografska ostvarenja mogu se grupirati u tri glavna razdoblja. Prvo razdoblje (do početka 19. stoljeća) karakterizira negativno viđenje njihove uloge, uvjetovano dvama glavnim razlozima. Prvi razlog je što su Šubići uglavnom prosuđivani pod utjecajem kronike splitskog četrnaestostoljetnog kroničara Mihe Madijevog te tako žigosani kao tirani i neprijatelji gradskih sloboda dalmatinskih gradova. Drugi razlog je bio da su shvaćani kao pobunjenici protiv kraljevske vlasti i tako automatski negativni likovi u djelima legitimističkih povjesničara. Oba ta razloga su u većini primjera kombinirana.¹ Drugo razdoblje nastupilo je s romantizmom, a tijekom njega odnos po-

vjesničara prema njima se znatno poboljšao, barem u hrvatskoj historiografiji, a ponekad i u mađarskoj. Za hrvatske povjesničare njihovo razdoblje doživljeno je kao jedna od najslavnijih epoha hrvatske povijesti, a među mađarskim povjesničarima doživjeli su simpatije kao preci knezova Zrinskih, obitelji koja je u mađarskoj romantičarskoj historiografiji dobila zavidno visoko mjesto.² Unatoč njihovim anakronim premisama, djela nastala o Šubićima tijekom 19. i prve polovine 20. stoljeća su visoke kvalitete, barem za uspostavu činjenica i glavnih linija političkog razvoja. Ipak, samo su se iznimno bavila drugim aspektima njihova razvoja. U tom je razdoblju napisana i monografija Vjekoslava Klaića, još uvijek jedina monografija posvećena povijesti roda od najstarijih spomena do sredine 14. stoljeća.³ Osim Klaića, o pojedinim članovima roda Šubića pisali su i drugi povjesničari, među kojima treba posebice istaknuti Ferdu Šišića,⁴ Lajosa Thallóczyja,⁵ Mihua Baradu,⁶ Ivana Bojničića⁷ te Danu Grubera.⁸ Zbog svoje važnosti, Šubići su također bili

¹ Prvi povjesničar koji je opširnije pisao o Šubićima bio je trogirski patricij i eruditski povjesničar Ivan Lučić-Lucius. U djelima o povijesti Hrvatske i Dalmacije te rodnog Trogira (*De regno Dalmatiae et Croatiae*, Amsterdam, 1666.; *Memorie istoriche di Tragurio ora detto Trau*, Venecija, 1673-74; hrvatski prijevod s komentarom: Ivan Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, sv. 1-2, prev. Jakov Stipišić, Split, 1979.), Lučić je ispravno upozorio na njihovu važnost te je čak i simpatizirao s njima do određene mjere. Budući da je bio kritički povjesničar, primarno usredotočen na otkrivanje povijesne istine, pokušao je objektivno ocijeniti njihovu ulogu, ali je u tome bio sputan svojim podrijetlom. Kao trogirski patricij nije mogao prihvatiti ideju da bi otpor komuna bio išta drugo do odgovora na velikaški pritisak, iako je vrlo dobro znao činjenicu da su njegovi preci bili u tim događajima zapravo pristalice Šubića. Njegov utjecaj na kasnije povjesničare, u Dalmaciji kao i na širem prostoru, dao je navedenoj negativnoj slici dugotrajnost, koja se posebice izrazila u djelima njegova kolege i sugrađanina Pavla Andreisa (*Storia della citta di Trau*, prir. Marko Perojević, Split, 1908; hrvatski prijevod s komentarom: Pavao Andreis, *Povijest grada Trogira*, sv. 1-2, Split, 1977.). Slična stajališta su kasnije izražena i u djelima drugih povjesničara poput Danielea Farlatija (*Illyricum sacrum*, sv. 3-5, Venecija, 1765.-75.) i Istvána Katone (*Historia critica regum Hungariae*, sv. 8, Budim, 1788.), dijelom pod Lučićevim utjecajem, a dijelom zbog navedenih razloga. Za starije radove koji se odnose na povijest Šubića vidi: Miljenko Pandžić, *Diplomatičko-povijesna analiza povelje hrvatsko-ugarskoga kralja Andrije II (III) kojom se bibriskom knezu, hrvatskom banu Pavlu Šubiću podjeljuje nasljedno banstvo (1293. g.)*, *Arhivski vjesnik*, sv. 16, Zagreb, 1973., str. 327-360.

² Od djela hrvatskih povjesničara ovdje treba posebice istaći djelo Ivana Kukuljevića Sakcinskog *Zrin grad i njegovi gospodari* (Zagreb, 1883., str. 14-21, 25-34), a od mađarskih djelo Ferenc Salomona *Az első Zrinyiek [Prvi Zrinski]*, Budapest, 1865.

³ *Bibrirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347.*, Zagreb, 1897.

⁴ Pad Mladena Šubića, bana hrvatskoga i bosanskoga. Istorička studija, *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine* (dalje: *GZM*), sv. 14, Sarajevo, 1902., str. 335-366.

⁵ Prilozi k objašnjenju izvora bosanske istorije. I. Prilog k životopisu Mladena Šubića, bana bosanskoga, *GZM*, sv. 5, Sarajevo, 1893., br. 1, str. 3-10.

⁶ Vrijeme smrti i obiteljski odnošaji bana Mladena II. Novi prilozi, u: *Šišićev zbornik*, Zagreb, 1929., str. 167-171.

⁷ Jakov Bibrirski od plemena Šubić, *Vjesnik Zemaljskog Arhiva*, sv. 1, Zagreb, 1899., str. 85-96; Još jedan prilog za povjest banovca Jakova od plemena Šubić, *VZA*, sv. 1, Zagreb, 1899., str. 197-198.

⁸ Obsjedanje Zadra po Mlečanih god. 1311. do 1313., *Vijenac*, sv. 14, Zagreb, 1882., str. 530-531, 545-547, 562-564, 578-582; *Nelipić, knez cetinski i kninski*, Zagreb, 1886.; *Vojevanje Ljudevita I. u Dalmaciji s hrvatskim velmožama i s Mlečanima itd. (1342.-1348.)*, *Izvoješće kralj. velike gimnazije u Požezi koncem školske godine 1887./88.*, Požega, 1888., str. 3-101; *Borba Ludovika I. s Mlečanima za Dalmaciju (1348-1358)*, *Rad*, sv. 152, Zagreb, 1903., str. 32-161; *Grgur II Bibrirski. (Prije god. 1301.-1363.)*, *Nastavni vjesnik*, sv. 30, Zagreb, 1920.-21., str.

dobro zastupljeni u svim sintezama hrvatske povijesti, kao i povijesti srednjovjekovne Bosne i Dalmacije te gradova poput Zadra, Šibenika, Trogira i Splita.

Treće razdoblje obilježava širenje tematskog interesa povjesničara prema strukturalnom pristupu i uspostavljanju razvojnih linija i obrazaca te utvrđivanju pojedinačnih činjenica, iako i nadalje prevladava interes za njihovu dinastičku politiku. Glavne studije u tom razdoblju napisali su Nada Klaić,⁹ Stjepan Antoljak,¹⁰ Miljenko Pandžić,¹¹ a u najnovije vrijeme Miroslav Granić,¹² Nikola Jakšić,¹³ Mladen Ančić,¹⁴ i Damir Karbić.¹⁵ Mađarska historiografija nije Šubićima posvetila veću pažnju, ali je znatno pridonijela boljem razumijevanju razdoblja njihova djelovanja u cjelini.

Iako su historiografska djela o Šubićima relativno brojna, kako pokazuje i ovaj fragmentarni prikaz, u dosadašnjim istraživanjima pokriveni su samo neki aspekti njihove povijesti, prvenstveno oni iz područja političke povijesti i događajnice, ali su i oni često krivo shvaćeni. Glavni je uzrok tome što su neki važni izvori bili donedavno gotovo u potpunosti zanemareni te je time često stvorena iskrivljena slika o nekim važnim pitanjima. Postoji i niz otvorenih problema vezanih za objavljene izvore koje su dosadašnja istraživanja previdjela, dolazeći tako do pogrešnih zaključaka. Stoga ću u ovom članku prvenstvenu pažnju posvetiti utvrđivanju povijesnog tijeka događaja, iako će time mnoga važnija pitanja vezana za rodovsku strukturu i njezino funkcioniranje ostati nedodirnuti.

26-45; Nešto o banu Mladenu i njegovoj porodici, u: *Bulićev zbornik. Strena Buliciana*, ur. Mihovil Abramić i Viktor Hoffiller, Zagreb-Split, 1924., str. 587-590; Još o Grguru II Bribirskom, *Nastavni vjesnik*, sv. 34, Zagreb, 1925.-26., str. 114-115.

- ⁹ Paulus de Berberio, banus Croatorum dominus et Bosne, *Arhivski vjesnik*, sv. 17-18, Zagreb, 1974.-1975., str. 409-423.
- ¹⁰ Ban Pavao Bribirski "Croatorum dominus", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 19, Zadar, 1972., str. 5-62.
- ¹¹ Vidi bilj. 1.
- ¹² Jadranska politika Šubića Bribirskih, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 36, Zadar, 1994., str. 35-68.
- ¹³ Zadarska plemićka porodica Martinušić-Pećar, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 30, Zadar, 1992., str. 93-124; Srednjovjekovne Kamenjane s crkvama sv. Jurja i sv. Luke. Problem ubikacije i identifikacije, *SHP*, III. ser., sv. 17, Split, 1987., str. 111-130; Vladarska zadužbina Sv. Bartula u srednjovjekovnom selu Tršci, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 42, Zadar, 2000., str. 17-64.
- ¹⁴ Parba za dio naslijeđa banovca Jakova Šubića Bribirskog, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 36, Zadar, 1994., str. 309-352.
- ¹⁵ Knezovi bibrirski i osnutak duvanjske biskupije, u: *Duvanjski kraj u prošlosti*, ur. Jure Krišto, Zagreb-Tomislavgrad, 2000., str. 125-133; Šubići i dobri kralj Zvonimir. Prilog proučavanju upotrebe legendi u politici hrvatskih velikaških obitelji, u: *900 godina Bašćanske ploče. Krčki zbornik*, sv. 42. *Posebno izdanje*, knj. 36, Baška, 2000., str. 271-280; Diplomacija hrvatskih velikaša iz roda Šubića, *Zbornik Diplomatske akademije*, sv. 2, Zagreb, 1999.: Hrvatska srednjovjekovna diplomacija, str. 225-242; Familiares of the Šubići. Neapolitan influence on the origin of the institution of familiaritas in medieval Hungary, u: *La Noblesse dans les territoires Angevins a la fin du Moyen Age*, ur. Noel Coulet, Jean-Michel Matz, Rim, 2000., str. 131-147; Osnutak Šibenske biskupije u svjetlu jadranske politike hrvatskih banova iz roda Šubića, u: *Sedam stoljeća Šibenske biskupije. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998. godine*, ur. Josip Čuzela, Vicko Kapitanović, Slavko Kovačić, Šibenik, 2001., str. 53-62; Utjecaj velikaškog roda Šubića na širenje i razvoj franjevaca u Hrvatskoj i Dalmaciji s posebnim osvrtom na skradinsko-bribirsko područje, u: *Zbornik o Pavlu Posiloviću*, ur. Pavao Knezović, Marinko Šišak, Milivoj Zenić, Šibenik, 2001., str. 147-166.

PRVI SPOMENI I PUT PREMA MOĆI (od jedanaestog do trinaestog stoljeća)

Kolijevka roda, Bribirska županija, spominje se prvi put sredinom desetog stoljeća,¹⁶ ali se prve osobe koje možemo smatrati članovima roda spominju tek oko stotinu godina kasnije, u drugoj polovini 11. stoljeća. Prvi bribirski župan čije je ime poznato bio je Buddec, koji se spominje kao posteljni hrvatskoga kralja Petra Krešimira IV. od 1066. do 1070.¹⁷ Čini se da je rod već tada bio moćan. Dokazi za to su malobrojni, ali dobri odnosi s kraljevskim dvorom te vojna moć koja se da naslutiti to sugeriraju.¹⁸ Rodovsko ime je u to doba izgleda bilo Bribirščići (*Berberistich*, *Berberestiti*, *Broborstici*).¹⁹

Izvori ne dopuštaju praćenje uloge koju su članovi roda imali prilikom smjene dinastija i ujedinjenja s Ugarskom. Uzevši u obzir da su članovi roda obnašali važne položaje već krajem 12. st., moguće je da su u tim događajima igrali nekakvu ulogu, ali sačuvani izvori ne omogućuju ikakav određeniji uvid u to pitanje. Samo dva izvora nešto govore o tome i oba su sastavljena tek u 14. st. (tzv. *Pacta conventa* i *Splitska anonimna kronika*) te se ne mogu smatrati prvorazrednim izvorima za to pitanje.²⁰ U svakom slučaju, dolazak Arpadovića ih očito nije oslabio. Moguće je da im je preseljenje državnog centra čak i pomoglo da na lokalnoj razini ostvare veći utjecaj, iako su izgubili mogućnost obnašati dvorske službe. Unatoč tome, izgleda da su ostvarili utjecaj kao članovi banske ili herceške pratnje. Bogdanac, prvi član roda od kojeg se može pratiti neprekinuti genealoški slijed glavne grane roda, spominje se oko 1160. kao čovjek bana Beloša.²¹ Njegov sin Miroslav bio je član pratnje vojvode Rogerija, sina Slovinjina (vojvode Hrvatske i Dalmacije prilikom kratkog međurazdoblja Manuelove rekonkviste)²² 1180. god.,²³ kao i pratnje kneza Maura, kojeg je

¹⁶ Kritičko izdanje: Konstantin Porfirogenet, *De Administrando Imperio*, Greek text edited by Gyula Moravcsik, English translation by Romilly James Heald Jenkins, Budimpešta, 1949., gl. 30, str. 144-145; V. Klaić, *Bribirski*, str. 13; N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1974., str. 285-287; Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb, 1995., str. 152, 155.

¹⁷ M. Kostrenčić-J. Stipišić-M. Šamšalović, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* 1 (dalje: CD 1), Zagreb, 1969., dok. 78, str. 106, dok. 82, str. 114, dok. 85/1, str. 117, dok. 85/2, str. 118; V. Klaić, *Bribirski*, str. 15-16; Šišić, *Pad*, str. 335, bilj. 2.

¹⁸ *Stresinna Berberistich et quinque suis militibus* bili su svjedoci pri nekom zemljišnom poslu benediktinske opatije sv. Ivana u Biogradu (CD 1, dok. 122, str. 156); V. Klaić, *Bribirski*, str. 17; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 1976., str. 407-408.

¹⁹ Uobičajeni oblik za ime roda, Šubić, pojavljuje se prvi put gotovo sto godina kasnije, ali se čini da je to tada bilo osobno ime. Izgleda da je kasnije usvojeno kao ime jedne manje utjecajne grane roda, od sredine 14. stoljeća postalo je prihvaćeno ime za sve njegove članove. Sličan proces primjetan je i u Poljskoj te je moguće da je sličan mehanizam djelovao u obje zemlje (Jan Pakulski, *The Development of Clan Names in Medieval Poland, History & Society in Central Europe*, sv. 2, Budimpešta, 1994., str. 85-96).

²⁰ V. Klaić, *Bribirski*, str. 17-18; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 408.

²¹ CD 2, dok. 96, str. 99-100; V. Klaić, *Bribirski*, str. 17-18; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 408.

²² Više o kratkotrajnoj bizantskoj vlasti u Hrvatskoj vidi u člancima Ive Goldsteina (*Byzantine Rule in Dalmatia in the 12th Century*, str. 97-125) i Paula Stephensona (*Political Authority in Dalmatia during the Reign of Manuel I Comnenus*, str. 127-150) u: Günther Prinzing i Maciej Salamon (ur.), *Byzanz und Ostmitteleuropa 950-1453*, Mainzer Veröffentlichungen zur Byzantinistik 3, Wiesbaden, 1999. Vidi i hrvatsku verziju istog

u Hrvatsku poslao kralj Bela III. da ponovo uspostavi suverenitet Arpadovića i kome je Miroslav očito pružio vojnu pomoć 1182.²⁴ Miroslavov sin, knez Grgur I., bio je član pratnje hercega Andrije (kasnijega kralja Andrije II.) 1200. godine.²⁵

Prijelaz 12. u 13. st. obilježavaju dva važna događaja: terminološka promjena naslova župana i početak širenja izvan rodovskoga matičnog teritorija.

Društveni položaj župana, kojeg u tom trenutku još uvijek možemo smatrati glavom čitavog roda, izgleda da se u to doba promijenio, što možemo zaključiti iz promjene samog naslova kad je stariji termin župan (*iupanus*) u latinskim ispravama zamijenjen terminom *comes*, što bismo u ovom slučaju mogli prevesti hrvatskim pojmom knez. Tako je Miroslav posljednji glavar roda kojeg se naziva županom, a njegov sin Grgur prvi kojeg se naziva knezom. Starija historiografija je tu promjenu uglavnom objašnjavala u sklopu "feudalizacije" i jačanja kraljevskog autoriteta te je tako župan shvaćan kao manje ili više demokratski izabran prvak starijega "predfeudalnog" ili "plemenskog" sustava, a knez kao osoba koja primarno predstavlja kraljeve interese.²⁶

Ta teorija ne zvuči uvjerljivo te je već bila kritizirana u historiografiji.²⁷ Kao prvo, ne čini se da je nekakva "plemenska demokracija" ikad postojala, a siromašni podaci kojima raspolažemo ne upućuju da su se u tom trenutku bitno izmijenili odnosi snaga unutar roda. Ipak, čini se da je sama promjena naslova ipak nešto značila, i to upravo u suprotnom smjeru od spomenutog. Kasnija srednjovjekovna hrvatska upotreba upućuje da je latinski pojam *comes* u 14. i 15. st. prevođen na dva različita načina, kao *špan* i kao *knez*. Prvi od ta dva pojma označivao je kraljevskog dužnosnika u županiji, a drugi nasljednoga gospodara županije izuzete od izravne kraljevske vlasti. Tako je moguće da su Šubići zapravo promijenili svoj naslov iz onoga kraljevog službenika u onaj nasljednoga kneza, naglašavajući na taj način svoja nasljedna prava u Bribiru.²⁸ Tako bi ta promjena zapravo upućivala na pojačanu samosvijest plemstva. Ipak, moguće je i da je promjena zapravo samo odraz unifikacije terminologije, jer upravo u tom razdoblju dolazi do njezina jačeg razvoja.

članka Ive Goldsteina (Bizantska vlast u Dalmaciji od 1165. do 1180. godine) objavljenu u časopisu *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, sv. 30, Zagreb, 1997., str. 9-28.

²³ CD 2, dok. 165, str. 166-167; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 18; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenoj*, str. 408; Granić, *Jadranska*, str. 36.

²⁴ CD 2, dok. 178, str. 179-181; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 18-19; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenoj*, str. 408-409. Miroslav je bio i član pratnje Maurova nasljednika bana Dionizija 1183. i 1184. godine. Vidi: CD 2, dok. 181, str. 184-186, dok. 185, str. 189; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 19-20; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenoj*, str. 409.

²⁵ CD 2, dok. 330, str. 357; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 23-24; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenoj*, str. 409.

²⁶ V. Klaić, *Bibrirski*, str. 20-21; Šišić, *Pađ*, str. 336-337.

²⁷ Nada Klaić (*Povijest Hrvata u razvijenoj*, str. 409-410) bila je prva koja je odbacila ideju da je promjena povezana s kraljevskom politikom, ali je smatrala da se suštinska promjena dogodila barem stoljeće prije te da se u ovom slučaju radi o isključivo terminološkoj promjeni.

²⁸ Takvo razmišljanje može podržati i naslov koji mletački kroničar Martin da Canale daje Marku, sinu kneza Grgura, kojeg titulira naslovom *cuenz* ili *cnenz*, što je najvjerojatnije iskrivljeni zapis riječi knez. Vidi citat u: Ferdo Šišić, *Zadar i Venecija od godine 1159. do 1247.*, *Rad*, sv. 142, Zagreb, 1900., str. 266.

Početak 13. st. bio je razdoblje daljnjeg jačanja vodećih članova roda. Miroslavov brat Grgur spominje se kao kninski biskup 1201.,²⁹ a Šubići su počeli zadobivati kneževske položaje u dalmatinskim gradovima, što je zasigurno ojačalo i njihov gospodarski položaj. Prvi član roda koji je u nekom od gradova obnašao neki položaj bio je Vučina, koji je bio trogirski knez početkom 13. st. te potestat Splita (vjerojatno kao zamjenik tadašnjega splitskog kneza Martinuša).³⁰ Vučina je od kralja Emerika dobio i posjed Drid, prvi zemljišni posjed nekog od članova roda koji se nalazio u nekom od dalmatinskih gradova.³¹ Otprilike generaciju nakon Vučine, oko 1220., Split je izabrao za svoga kneza drugog člana roda, Višena, koji je već držao utvrdu Zvonigrad, vjerojatno kao čovjek tadašnjeg bana.³²

Prvi sukob među članovima roda, između Višena i Grgura, buknuo je 1222. godine. Iako postoji opširan i vjerodostojan opis tih događaja koji je napisao splitski arhiđakon Toma,³³ vrlo je malo poznato o njegovim uzrocima i uključenim stranama. Sigurno jest da je Grgur držao sam Bribir u svojoj vlasti. Nesigurno je, na čijoj je strani u sukobu bila većina srodnika. Toma jedino kaže da se Višenova strana činila jačom, no niti to ne dokazuje da je većina bila na njegovoj strani. Višen se tada mogao pouzdavati u snagu koja je dolazila od njegova držanja Zvonigrada i Splita. Nakon niza manjih sukoba, Višen je pokušao ostvariti svoju prednost i preoteti Bribir silom 1223., ali je bio poražen od Grgura i njegovih pristaša i zarobljen. Iako je molio Grgura da mu poštedi život, Grgur ga je osobno ubio mačem. Prema kroničaru tada je rekao da je Višen zaslužio "takvu milost," budući da ga je već dugo vremena izazivao kao neprijatelj.³⁴ Čini se da je taj čin zgranuo suvremenike, ali je njime Grgur uspio učvrstiti svoj položaj u Bribiru i izvan njega.

Pravi cilj za koji su se Grgur i Višen borili također nije jasan. Očevidno je za njih imao veliku važnost kad se nisu libili napasti glavno rodovsko sjedište, a čak i ubiti za njega, ali je vrlo teško reći što je on u stvarnosti bio. Povjesničari su pretpostavili da su se borili za vodstvo roda, što može, ali i ne mora nužno biti istinito i pokušavali objasniti taj sukob kao sukob dvaju principa nasljeđivanja (izravne primogeniture kao novog obrasca na-

²⁹ Lucius, vol. 528, str. 71/29, str. 58; V. Klaić, *Bribirski*, str. 22-23.

³⁰ CD 3, dok. 182, str. 208-209, dok. 396.

³¹ CD 3, dok. 231, str. 258-259.

³² Thomas Archidiaconus, *Historia Salonitanorum pontificum*, ur. F. Rački, MSHSM 26, Scriptorum 3, Zagreb, 1894, gl. 27, str. 99; hrvatski prijevod: Toma Arhiđakon, *Kronika*, prir. Vladimir Rismundo. Split, 1977.; CD 3, dok. 164, str. 190, dok. 176, str. 202-203, dok. 184, str. 210, dok. 200, str. 226; V. Klaić, *Bribirski*, str. 23, 25. Vjekoslav Klaić (*Bribirski*, str. 27) smatrao je da je Zvonigrad bio osobno Višenovo vlasništvo te je pretpostavljao da ga je nakon Višenove smrti preuzeo Grgur, ali izvori o tome ništa ne govore.

³³ Iako je Toma pisao o tome oko 40 godina nakon samih događaja, on je zasigurno bio dobro upoznat s knezom Grgurom, kad je ovaj kasnije bio splitski knez. Zapravo, prvi poznati spomen Tome, tada još mladoga klerika, u izvorima vezan je uz njegovo sudjelovanje u svojstvu notara prilikom sklapanja ugovora koji je između Splita i kliškog kaštelana uglavio knez Grgur. Štoviše, iako je Toma bio kasnije glavni protivnik sustava kneževske vlasti u Splitu, očito je vrlo cijenio kneza Grgura.

³⁴ Thomas, gl. 28, str. 102-103.

suprot starijem principu seniorata).³⁵ To bi do neke mjere moglo biti i točno, ali je vrlo teško utvrditi da je princip seniorata ikad bio upotrebljavan ili ikad napušten. Iz ranijeg razdoblja jedino je slučaj Bogdanca i Miroslava jasan, a u tom slučaju riječ je bila o primogenituri. U kasnijem razdoblju, kako ću malo poslije pokazati, Grgura je naslijedio kao neformalni vođa roda njegov brat Stjepan, a ovoga njegov sin Stjepko. Ipak, Stjepkovo pravo na nasljedstvo izgleda da je osporio Grgurov sin Marko. Vođe su se Šubića borili za vlast, a ne da bi prevladao određeni sistem nasljeđivanja.

Postoji i druga mogućnost koju vrijedi istražiti. Borba između Višena i Grgura dogodila se u trenutku kad je, kako izgleda, rod prolazio preobražaj od šire zasnovane rodovske strukture, vjerojatno zasnovane na bilateralnom načelu, u suženiju, agnatsku, strukturu. Takvu pretpostavku može podržati činjenica da su svi kasniji Šubići očito potjecali od samo dvije osobe, Miroslava i Vučine, dok se čini da je u ranijem razdoblju bilo i drugih članova roda. Dobar primjer člana roda za kojeg nam predak iz tog razdoblja nije poznat može biti Hrana Gradinić, jedan od glavnih ljudi bana Mladena II., kneza Jurja II. i kneza Mladena III., jedna od prvih osoba uz čije je ime korišten izričaj "od plemena Šubić," a čije se rodoslovlje ne može povezati niti s Miroslavom niti s Vučinom te koji očito nije imao sjedište u Bribiru. S druge strane, potomci više osoba koje se mogu smatrati članovima roda krajem 12. i početkom 13. st. (među kojima je bio i sam Višen), ne mogu se pratiti u kasnijem razdoblju.³⁶ Iako je moguće da su njihovi ogranci jednostavno izumrli, također je moguće da je Višenov sukob s Grgurom mogao imati vezu s promjenama načina na koji se priznavalo rodbinstvo. Ako je tome tako, moguće je da je Višen bio, do određene mjere, predstavnik druge strane (možda čak i većine članova roda), koji su se protivili pokušajima kneževske grane za monopolizacijom Bribira i isključivanjem ostalih iz vlasti u županiji.³⁷

Nakon što je Višena ubio knez Grgur, Splićani su se isprva odupirali izabrati ga za kneza te su na taj položaj izabrali humskog kneza Petra.³⁸ Razdoblje Petrove vlasti nad Splitom obilježeno je trajnim stanjem sukoba s okolnim hrvatskim velikašima, koji su se događali u sklopu šireg sukoba između kralja Andrije II. i nepokornih velikaša predvođenih knezom Domaldom. Je li došlo do otvorenog sukoba između Grgura i Petra za vlast u Splitu nije jasno, ali se čini da je u tom razdoblju Grgur bio prvenstveno zaokupljen sukobom s Domaldom. Izgleda da je Grgur znao iskoristiti priliku koju mu je pružio Domaldov sukob s kraljem, što mu je donijelo dvostruku korist. Uspio je zauzeti Domaldove posjede zapadno od Bribira te zajedno s mlađim bratom Stjepanom dobiti 1223.

³⁵ V. Klaić, *Bribirski knezovi*, str. 26-27; N. Klaić (*Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 410) nije o tom zauzela čvrsto stajalište da je to bio sukob tih dvaju načela, ali je, kao i drugi povjesničari, krivo vjerovala da je Višen bio Grgurov stric te samim time "stariji" član roda.

³⁶ U kasnijem razdoblju postoji i zanimljiv slučaj da se jedan ogranak roda Kukara iz Krkovića blizu Bribira nazivao Šubići, ali način na koji su oni dobili taj naziv za sada ne može biti utvrđen.

³⁷ Usporedni slučajevi mogu se naći u jedanaestostoljetnoj i dvanaestostoljetnoj Kataloniji. Vidi: John C. Shideler, *A Medieval Catalan Noble Family: the Montcadas, 1000-1230*, Berkeley, 1983., str. 56-61.

³⁸ Thomas, gl. 28, str. 103; Toma, str. 94; V. Klaić, *Bribirski knezovi*, 27-29; N. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 411.

godine kraljevu darovnicu za tu zemlju.³⁹ Vjerojatno je uz kraljevu podršku lakše uspio zadobiti i kneštvo u Splitu nakon Petrove smrti.⁴⁰

Grgur se prvi put spominje kao splitski knez u travnju 1227., kad je uspio nametnuti svoju vlast i Klisu.⁴¹ Možda je Grgur tada uspio, ako je vjerovati kasnijem navodu Mihe Madijevog, i zarobiti Domalda te ga privremeno zatvoriti u samostanu sv. Stjepana *de Pinis*.⁴² Unatoč tome, izgleda da se Domald ubrzo uspio osloboditi te se nastavio opirati kraljevskim postrojbama, koje je ovaj put predvodio herceg Koloman. Rat je očito vođen na razmjerno velikom području i s velikom žestinom. Nadbiskupijski sinod u Splitu nije se mogao održati *propter Slavos totam Dalmatiam destruentes*,⁴³ a čini se da je uključivao i kopnene i pomorske bitke.⁴⁴ Nažalost, detalji tih ratnih operacija nisu poznati. Izgleda da je 1229. godine završen Domaldovim porazom, iako ne i uništenjem te je Domaldova snaga i dalje ostala zamjetna. Grgur i Bribirci su izgleda ostali na kraljevskoj strani, što im je najvjerojatnije omogućilo daljnje širenje. Grgurov brat Stjepan postao je 1229. trogirski knez,⁴⁵ a početkom tridesetih godina trinaestog stoljeća Grgur je bio i knez u Šibeniku, istisnuvši Domalda i s tog položaja.⁴⁶ Tako je sukob s Domaldom završio time da je čitavo obalno područje južno od Zadra i sjeverno od Omiša privremeno došlo pod kontrolu vodećih članova roda, a time je osiguran i teritorijalni kontinuitet njihovih kneštava na obali s njihovim posjedima u unutrašnjosti i Bribirom.

³⁹ CD 3, dok. 206, str. 230-231; V. Klaić, *Bribirski knezovi*, str. 25; N. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 410; ista, *Trogir u srednjem vijeku: Javni život grada i njegovih ljudi*, Povijest grada Trogira 2/1. Trogir-Split, 1985., str. 82-83; Granić, *Jadranska politika*, str. 36.

⁴⁰ Thomas, gl. 32, str. 113; Toma, str. 104. Toma izrijekom ne spominje tu mogućnost nego samo konstatira da su Splitsani sebi postavili za kneza (*prefecerunt sibi in comitem*) kneza Grgura nakon Petrove smrti.

⁴¹ U Diplomatičkom zborniku (CD 3, dok. 239, str. 265-267) objavljen je talijanski prijevod dokumenta kojim knez Grgur daje klišku tvrđavu na upravu Petru, sinu župana Ursika. Latinski tekst sačuvan je u ostavštini Ivana Lučića-Luciusa, koja se čuva u Kaptolskom arhivu u Splitu (Ostavština Ivana Lučića-Luciusa, Scr. B, /dalje: KASp, Lucius/ vol. 538, fol. 109-110'). Rukopisni prijepis iste ostavštine, koji su pod rukovodstvom Mihe Barade izradili don Mate Hailo i Marin Bego početkom pedesetih godina XX. st., čuva se u Arhivu HAZU u Zagrebu (Ostavština Ivana Lučića-Luciusa /dalje: AHAZU, Lucius/, sv. 14, str. 75-77). U daljnjem tekstu podatke iz Lučićeve ostavštine navodit ću s obje signature odvojene kosom crtom.

⁴² [Micha Madii de Barbazanis, *Historia de gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*], prir. Vitaliano Brunelli, *Programma dell'I.R. Ginnasio superiore di prima classe in Zara alla fine dell'anno scolastico 1877-78*, gl. 23, str. 54; Hrvatski prijevod Vladimira Rismonda objavljen je u: Vedran Gligo i Hrvoje Morović (ur.), *Legende i kronike*, Split, 1977., str. 180. Vjekoslav Klaić smatrao je da se opisani događaj dogodio za vrijeme Domaldovog sukoba sa Stjepkom (*Bribirski knezovi*, str. 35). Nasuprot tome, Nada Klaić (*Trogir*, str. 83-84) u potpunosti je odbacila Mihin navod kao nevjerodostojan.

⁴³ CD 3, dok. 289, str. 328-329.

⁴⁴ CD 3, doc. 286, str. 326. O tom ratu vidi: V. Klaić, *Bribirski knezovi*, str. 28-29 (s prilično pobrkanom kronologijom događaja); Švob, *Komes Domald, Naučna misao*, sv. 3-4, Zagreb, 1955., str. 21-24; N. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 411-412.

⁴⁵ CD 3, dok. 277, str. 311; V. Klaić, *Bribirski knezovi*, str. 30; N. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 411; Granić, *Jadranska politika*, str. 37.

⁴⁶ CD 3, dok. 373, str. 431; N. Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 411-412; Granić, *Jadranska politika*, str. 37. Miroslav Granić smatra da su neprijatelji Šubića u borbi za Šibenik bili templari, koji su grad dobili od kralja u zamjenu za Klis, a ne Domald, ali mi se to ne čini previše uvjerljivo.

Grgur se spominje u suvremenim dokumentima kao splitski knez od travnja 1227. do lipnja 1234.⁴⁷ Krajem 1234. ili početkom 1235. Domaldovi pristalice u Splitu uspjeli su ga zbaciti i na njegovo mjesto dovesti Domalda.⁴⁸ Čini se da je Grgur umro ubrzo zatim, ali se ni po čemu ne može zaključiti da su te dvije činjenice bilo kako povezane. Otprilike u to doba, Bribirci su u Domaldovu korist vjerojatno izgubili i Šibenik.⁴⁹ Ipak, ni Domaldov položaj u Splitu nije bio jako čvrst te je Grgurov sin Marko uspio, koristeći se građanskim sukobima u Splitu, zbaciti Domalda s kneštva i povratiti položaj splitskoga kneza tijekom 1235. ili 1236. godine,⁵⁰ ali je Šibenik ostao u Domaldovim rukama. Time je teritorijalni kontinuitet između Bribira i gradova pod upravom Bribiraca, Splita i Trogira, ostao prekinut, što je sigurno otežavalo Bribircima da uspostave nad njime čvršću vlast. Moguće je da je djelotvornost Markove uprave nad Splitom otežana i početkom novih sukoba unutar roda, koji su najvjerojatnije uslijedili nakon smrti Grgurova brata Stjepana 1238. Sve je to vjerojatno olakšalo Markovo smjenjivanje u proljeće 1239.,⁵¹ te kratkotrajni pokušaj promjene kneževskog sustava uprave onim s izabranim potestatima. Nasuprot tome, sin kneza Stjepana Stjepko, koji je već obnašao položaj potestata u Trogiru,⁵² uspio je uskoro postati knez toga grada (vjerojatno nakon očeve smrti),⁵³ a taj uspjeh vjerojatno je bitno utjecao na jačanje njegova položaja unutar roda.

Stjepkov položaj unutar roda, a i izvan njega, bio je pojačan i činjenicom da se kralj Bela IV. tijekom mongolske najezde 1241./1242. sklonio u Trogir.⁵⁴ Čini se da je Stjepko rukovodio obranom tog područja te možda i uputio kralja u Trogir kao najsigurnije mjesto pod njegovom kontrolom.⁵⁵ Marko je očito bio manje važan u tim događajima, ali se ne čini da je pao u nemilost, jer ga uskoro nalazimo kao kraljeva potestata u Zadru tijekom antimletačke pobune 1243. godine.⁵⁶

Čini se da su svi gore spomenuti događaji usporili razvoj unutrašnjeg sukoba između Marka i Stjepka. Otvoreni sukob između njih buknuo je oko 1247., a čini se da niti jedna

⁴⁷ CD 3, dok. 352, str. 408.

⁴⁸ Thomas, gl. 32, str. 114; Toma, str. 105.

⁴⁹ Domald se ponovo spominje kao šibenski knez u siječnju 1238. (CD 4, dok. 45, str. 51).

⁵⁰ Thomas, gl. 32, str. 114; Toma, str. 105. Kao splitski knez Domald se posljednji put spominje u kolovozu 1235. (A., Serie dei Reggitori di Spalato, *Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata*, sv. 8, Split, 1885., str. 62), a Marko prvi put u siječnju 1237. godine (CD 4, dok. 19, str. 22).

⁵¹ Marko se spominje posljednji put kao splitski knez u siječnju 1239. (KASp, Lucius, vol. 538, fol. 114-114/AHAZU, Lucius, sv. 14, str. 80-81).

⁵² CD 4, dok. 50, str. 58, dok. 75, str. 80.

⁵³ CD 4, dok. 75, str. 80; V. Klaić, *Bribirski*, str. 34-39; N. Klaić, *Trogir*, str. 86.

⁵⁴ Za mongolsku provalu u Ugarsku i srednju Europu općenito, vidi: James Ross Sweeney-Hans-Gerd Göckenjan, *Der Mongolensturm*, Graz, 1985.; za stanje u Hrvatskoj, vidi: Josip Ante Soldo, *Provala Tatara u Hrvatsku*, *Historijski zbornik*, sv. 21-22, Zagreb, 1968.-69., str. 371-388 i N. Klaić, *Trogir*, str. 106-111.

⁵⁵ Zasluge Stjepka i njegovih rođaka iznesene su u ispravi kralja Bele IV. kojom im 1251. godine daje bribirsku županiju u nasljedni posjed (CD 4, dok. 405, str. 466-468).

⁵⁶ CD 4, dok. 170, str. 189; CD-S 1, dok. 77, str. 116.

od strana nije ostvarila odlučujuću prednost te je sve završeno nagodbom.⁵⁷ Ipak, nakon tog događaja Marko se više ne spominje u izvorima, a njegovi potomci i potomci njegovih pristaša nisu igrali važniju ulogu u povijesti roda sve do pada bana Mladena II. Članovi Markove strane nisu bili izričito uključeni niti u darovnicu iz 1251. kojom je kralj Bela IV. potvrdio je Šubićima bribirsku županiju kao nasljedni posjed,⁵⁸ ali je vrijedno napomenuti da ih niti Stjepko niti njegovi potomci očito nisu ometali da uživaju njezine plodove. Tako se može zaključiti da je kohezija unutar roda i solidarnost među članovima bila dovoljno snažna da zaustavi unutrašnji sukob čim su njegovi glavni akteri nestali sa scene.

Stjepko je zadržao kneževski položaj u Trogiru, dok je onaj u Šibeniku prepustio svom bratiću i sljedbeniku Danijelu.⁵⁹ Čini se da je u to doba ostvario i nekakvu bračnu vezu s kraljevskom kućom, vjerojatno ne izravno nego preko nekoga njezina ženskog ogranka. Izgleda da je on bio pristaša bana čitave Slavonije Stjepana od roda Gutkeleda (1248.-1259.) te je moguće da je ta veza nekako ostvarena kroz banovu obitelj. Nažalost, za vezu Gutkeleda i kraljevske kuće nema izravnih dokaza, ali se ona ne može ni isključiti ako se uzmu u obzir vrlo istaknuti položaji koje su obnašali ban Stjepan i njegov sin Joakim.

Iako je kruna pokušavala ograničiti moć velikaša u posljednjim godinama vladavine kralja Bele IV., ne čini se da je to prejako pogodilo uspon Šubića. Nažalost, izvori za to razdoblje su vrlo siromašni. Lokalni velikaši (među kojima i Šubići na prvom mjestu) privremeno su isključeni iz držanja kneževskih položaja u gradovima, na koje su uglavnom postavljeni banovi. Stjepko je pronašao način da tu reformu zaobiđe te je postigao da ga Šibenik i Trogir izaberu za svoje potestate u kasnim pedesetim i šezdesetim godinama 13. st.⁶⁰ Njegov brat Jakov spominje se kao ninski knez 1267.,⁶¹ a Stjepkov sin Juraj iste je godine bio šibenski knez.⁶² Jedan drugi član roda, Stjepan, sin Martinušev, bio je trogirski potestat kao čovjek bana Rolanda od plemena Rátot,⁶³ a stanoviti Vučeta, sin Vučine, potestat Splita kao zamjenik bana Joakima od plemena Gutkeled.⁶⁴ U svakom slučaju, moć Šubića u tom razdoblju nije znatno opala, jer se početkom sedamdesetih ona počinje dizati prema svom zenitu. Stjepko je najvjerojatnije umro tijekom ranih šezdesetih godina te je ta zadaća ostala njegovim sinovima Pavlu I., Jurju I. i Mladenu I.⁶⁵

⁵⁷ Lucius, vol. 538, str. 127-127'/14, str. 90-92.

⁵⁸ CD 4, dok. 405, str. 466-468; V. Klaić, *Bribirski*, str. 42; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 412; Ista, *Trogir*, str. 143; Granić, *Jadranska*, str. 38.

⁵⁹ CD 4, dok. 374, str. 430-432; V. Klaić, *Bribirski*, str. 39; Granić, *Jadranska*, str. 37. Granić to ne smatra Stjepkovim djelovanjem.

⁶⁰ Lucius, vol. 542, str. 313'/4, str. 2; CD-S 1, dok. 185, str. 234; CD 5, dok. 749, str. 247; Lucius, vol. 528, str. 56/28, str. 106.

⁶¹ CD 5, dok. 896, str. 426.

⁶² Lucius, vol. 528, str. 56/28, str. 106.

⁶³ Rački, *Notae*, str. 212-213; MT 1/1, dok. 54, str. 24, dok. 113, str. 54-55; CD 5, dok. 788, str. 293.

⁶⁴ CD 5, dok. 79, str. 632; CD 6, dok. 2, str. 1-2, dok. 4, str. 3, dok. 7, str. 5; BASD 8, str. 184; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 414.

USPON I PAD (1270.-1322.)

Pavao I. (1270.-1312.)

Iako je Pavao rođen oko 1245 i iako je vjerojatno bio vodeća osoba roda već od Stjepkove smrti (najvjerojatnije od sredine šezdesetih godina 13. st.), prvi je put spomenut tek 1272. kad je bio potestat Trogira.⁶⁶ Čini se da je bio pristaša bana čitave Slavonije Joakima od plemena Gutkeled, vjerojatno svog rođaka i jednog od najmoćnijih ugarskih velikaša. Ubrzo potom, u svibnju 1273., Pavao je već bio knez Splita. Zanimljivo je da je u to doba primorski ban Mauricije, zamjenik bana čitave Slavonije, Henrika od plemena Héder, koji je također bio Joakimov pristaša, držao nižu službu potestata u gradu. Čudno je da je jedan ban mogao držati podređenu službu i teško je objasniti zašto je bilo tako. Povjesničari su obično smatrali da je to bilo tako zbog Pavlove osobne moći i utjecaja na lokalnoj razini, ali je teško vjerovati da bi kralj iz takvih razloga odobrio takav neobičan sklop.⁶⁷ Vjerujem da je razlog bila već spomenuta rodbinska veza s kraljevskom kućom, te je u tom slučaju davanje jednom banu položaja podređenog kraljevu rođaku (ili, u najmanju ruku, rođaku jednog od vodećih baruna kraljevstva) moglo biti prihvatljivo. Uskoro potom, u kolovozu iste godine, Pavao je prvi put spomenut kao ban⁶⁸ ili viceban⁶⁹ u pismima kralja Ladislava IV.

Prvi cilj Pavlove politike bio je ostvariti čvrstu vlast nad Trogirom (smještenim između Splita i Šibenika, u kojima je vlast Šubića već bila dosta učvršćena). To ga je privremeno dovelo i u sukob s kraljem, koji mu je naredio da ne uznemiruje Trogirane ako želi ostati u njegovoj milosti.⁷⁰ Čini se da je Pavao zanemario kraljevske naredbe. U zimu 1273./1274. Splićani, očito kao Pavlovi pristaše, napali su kraljevsku utvrdu Klis koji se ipak obranio uz pomoć Trogirana,⁷¹ ali već u proljeće Trogir je uglavnom poražen i podvrgnut Pavlovoj vlasti, no to još nije značilo i potpunu predaju grada. Usprkos neposluhu, Pavao nije

⁶⁵ Nije sasvim jasno kad je Stjepko umro; u tom razdoblju ili tek 1274. kao knez Trogira (MT 1/2, dok. 73, str. 34; vidi niže bilj. 151), kad je vodeća osoba roda bio njegov sin Pavao I. Posljednji siguran Stjepkov spomen je iz 1263. i najvjerojatnije je već bio mrtav 1267. kad se Juraj I. spominje kao šibenski knez, jer bi inače vjerojatnije on nego njegov sin bio knez u Šibeniku. Ipak, moguće je i da se on nekako povukao krajem života. Historiografija je uglavnom držala da je umro 1274. (V. Klaić, *Bribirski*, str. 43; Antoljak, *Ban Pavao*, str. 43; N. Klaić, *Trogir*, str. 192).

⁶⁶ CD 6, dok. 5, str. 4; V. Klaić, *Bribirski*, str. 43, 45; Antoljak, *Ban Pavao*, str. 6; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvojenom*, str. 414; Granić, *Jadranska*, str. 39.

⁶⁷ *Temporibus ... domini comitis Pauli de Birberio illustris comitis, domini Mauricii bani maritimi Spalatensium egregii potestatis ...* (CD 6, dok. 30, str. 30). Antoljak (*Ban Pavao*, str. 6) i N. Klaić (*Povijest Hrvata u razvojenom*, str. 413) jedino su spomenuli da je to neobično, ali su implicirali gore spomenuti prijedlog. Kasnije je N. Klaić smatrala da su oni zapravo bili suparnici (*Trogir*, str. 157).

⁶⁸ CD 5, dok. 39, str. 43.

⁶⁹ *... qui vicem gerit pro bano maritimo ...* (CD 5, dok. 40, str. 43-44); V. Klaić, *Bribirski*, str. 45; Antoljak, *Ban Pavao*, str. 6; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvojenom*, str. 413; Ista, *Trogir*, str. 158; Granić, *Jadranska*, str. 39.

⁷⁰ CD 6, dok. 39, str. 43; V. Klaić, *Bribirski*, str. 46-47; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvojenom*, str. 414-415; Ista, *Trogir*, str. 158-159.

⁷¹ Lucius, vol. 538, str. 147/14, str. 111; CD 6, dok. 390, str. 471.

smijenjen s banskog položaja te je nastavio pritiskati Trogir podržavajući secesiju šibenske Crkve od Trogirске biskupije. Konačno, u drugoj polovini 1274. Pavao je smijenjen s banskog položaja.⁷² Ipak, čini se da to nije bitno oslabilo njegov položaj te je u ljeto 1275. ponovo uspostavljen na banskom položaju, najvjerojatnije uz pomoć bana čitave Hrvatske i Dalmacije⁷³ Nikole Gutkeleda.⁷⁴ Time je Pavao ponovo zadobio legitimitet za banski položaj, a kad je ban Nikola otišao u Ugarsku, ostao je jedini ban u Hrvatskoj. Nakon travnja 1277., kad je ban Joakim ubijen u sukobu s Babonićima, utjecaj kraljevskog dvora u Hrvatskoj postao je još manje osjetan, Pavao je ipak nastavio rabiti svoj naslov primorskog bana barem do 1282., naglašavajući da taj položaj drži "kraljevskom milošću."⁷⁵

Moguće je da je rat Venecije protiv Kačića u kasnim sedamdesetim godinama 13. st., kao i slabljenje Gutkeleda, navelo Pavla da postane prilagodljiviji prigodom sređivanja odnosa s Trogirom. Konačni sporazum postignut je krajem 1276., kad je Pavlov brat Mladen I. preuzeo dužnost potestata u Trogiru⁷⁶ te arbitražom između Splita, Šibenika i Trogira u svibnju 1277.⁷⁷ Time je vlast Šubića učvršćena nad gotovo svim dalmatinskim i hrvatskim primorskim gradovima. Nin je bio u njihovoj vlasti od kasnih šezdesetih godina 13. st.,⁷⁸ a strateški važna kraljevska utvrda u Klisu došla je u neposrednu Pavlovu vlast prije svibnja 1278.⁷⁹ U to doba, iako za to nema direktnih dokaza, Šubići su svoju vlast proširili i na Skradin, grad koji će ubuduće biti Pavlova prijestolnica. Tako je rod zagospodario čitavim obalnim područjem južno od Velebita, izuzev Zadra koji je ostao pod mletačkom vlašću, ali je bio u potpunosti okružen njihovim teritorijima.

Izvori iz ranih osamdesetih godina pokazuju da su do tada ban Pavao i njegova braća uspjeli nametnuti svoju vlast najvećem dijelu srednjovjekovne Hrvatske. Dokument iz studenog 1282. pokazuje da je Knin već bio u njihovoj vlasti, najvjerojatnije od Pavlova postavljanja za primorskog bana, budući da je taj grad već u 13. st. bio bansko sjedište. Svjedoci te Pavlove isprave pokazuju da je njegov autoritet već u to doba priznat na velikom području: kninski i bužanski španovi⁸⁰, knezovi Nina i Posedarja te mnogi

⁷² Povjesničari (V. Klaić, *Bribirski*, str. 48; Antoljak, *Ban Pavao*, str. 7; N. Klaić, *Paulus*, str. 413; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvoju*, str. 415; Ista, *Trogir*, str. 159; Granić, *Jadranska*, str. 39, 59-60) uglavnom su smatrali da je Nikola postavljen na njegovo mjesto, što nije točno jer je stranka Gutkeleda u tom trenutku imala velikih političkih problema te je vjerojatno i Pavlovo smjenjivanje uzrokovano njihovim privremenim porazom.

⁷³ Nikola je po rangu zapravo bio ban čitave Slavonije, ali je taj položaj dijelio s Ivanom od plemena Héder, pa je za njega izmišljen novi naslov.

⁷⁴ V. Klaić (*Bribirski*, str. 49) smatrao je da je Pavao ponovo postao ban tek 1278, ali ne objašnjava zašto je tako mislio. Miroslav Granić (*Jadranska*, str. 39-40) u tom pitanju slijedi Klaića.

⁷⁵ Antoljak, *Ban Pavao*, str. 8-9, bilj. 24 (Lucius, vol. 538, str. 150-151/14, str. 113-114). Granić (*Jadranska*, str. 40) smatra taj izričaj jedino činom pristojnosti te mu ne pridaje nikakvo političko značenje.

⁷⁶ Lucius, vol. 539, str. 256-258/12, str. 65-67.

⁷⁷ Sporazum Splita i Trogira: CD 6, dok. 182, str. 201-203; Lucius, vol. 539, str. 259-260/12, str. 68-70; V. Klaić, *Bribirski*, str. 49; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvoju*, str. 415-416; ista, *Trogir*, str. 165-168; sporazum Trogira i Šibenika: Lucius, vol. 539, str. 264-264'/12, str. 73-75.

⁷⁸ MT 1/2, dok. 99, str. 171; CD 6, dok. 288, str. 342.

⁷⁹ CD 6, dok. 151, str. 203.

drugi plemići, među kojima i više članova roda Šubića. U istom dokumentu Pavlov brat Juraj I. spominje se prvi put kao omiški knez.⁸¹ Tako je, u to doba, izvan Pavlova neposrednog utjecaja mogao biti još jedino najsjeverozapadniji dio Hrvatske na granici sa Slavonijom.

U kasnim sedamdesetim i u osamdesetim godinama 13. st. neposredni Pavlov cilj bilo je proširiti svoju vlast južno na Omiš i ostatak teritorija Kačića.⁸² Šubići su sudjelovali u kampanji južnotalijanskih Anžuvina protiv njih, ali nije jasno jesu li tada postigli ikakav teritorijalni dobitak. Otočni dio teritorija Kačića (Hvar i Brač) bio je već 1275. pod kontrolom Anžuvina, koji su tamo za kneza postavili stanovitog Petra.⁸³ Sljedeće godine Venecija je započela rat protiv Kačića za vlastiti račun. Tijekom tog rata oba su se otoka u travnju 1278. predala Veneciji,⁸⁴ no nije jasno jesu li ih njoj prepustili Anžuvinci ili su ih Kačići uspjeli privremeno preoteti. Mletačka vlast nad tim otocima bila je ozbiljnom prijetnjom Pavlovim interesima te je moguće da je to bio neposredni povod njegovu upletanju u sukob. Izgleda da je uspio preuzeti Brač i predati ga na upravu splitskoj komuni, a njegov splitski potestat, zadarski plemić Vid de Mergia, postavljen je za kneza na otoku.⁸⁵ Je li direktno upletanje Šubića u sukob Venecije i Kačića počelo time nije jasno, ali je očito da su se tijekom tog rata domogli kneštva u Omišu te se kasnije spominju kao glavni suparnici Venecije i jedini zastupnici Omišana u pregovorima s Venecijom. Nije jasno ni jesu li ih Kačići pozvali u pomoć ili su jednostavno iskoristili nastalu situaciju.

U travnju 1287. Pavao je poduzeo prve korake za dogovaranje mira, ali su mirovni pregovori počeli tek u listopadu 1288. i čini se da ih je potaklo trogirsko gradsko vijeće.⁸⁶ Pregovori su izgleda bili teški jer je primirje na tri godine zaključeno tek 14. svibnja 1290. u Veneciji.⁸⁷ Zastupnici Pavla i njegove braće, zadarski plemići Paško de Varicassis i Domald de Zadulinis, obećali su u njihovo ime da omiški gusarski brodovi neće napadati mletačke brodove i teritorije i da neće ploviti sjeverno od crte Unije-Ancona te da će komune Trogira, Šibenika i Splita položiti u Veneciji kao jamstvo za držanje mira 20 000 libara. Također su prihvatili i mletačko držanje Hvara i Brača. Od svoje strane, dužd je obećao da Mlečani neće napadati Pavlove teritorije i podanike te dopustio slobodan pro-

⁸⁰ U tekstu ću rabiti tu titulu za latinski termin *comes* kad označuje upravitelja županije postavljenog od kralja ili bana, dok ću za upravitelje dalmatinskih i hrvatskih gradova ili nasljedne posjednike županija rabiti titulu knez

⁸¹ Antoljak, Ban Pavao, str. 8-9, bilj. 24; Lucius, vol. 538, str. 150-151/14, str. 113-114.

⁸² V. Klaić, *Bibrirski*, str. 49-51; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijanom*, str. 416.

⁸³ CD 6, dok. 184, str. 204-205.

⁸⁴ Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike 1*, MSHSM 1 (dalje: *Listine*), Zagreb, 1878., dok. 165, str. 115-116.

⁸⁵ CD 6, dok. 226, str. 267, dok. 228, str. 269.

⁸⁶ CD 6, dok. 525, str. 619-620; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 51.

⁸⁷ CD 6, dok. 587, str. 696-699; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 50 (krivo datirano u 1280.) i str. 52-53 (točno datirano u 1290.); N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijanom*, str. 416; Ista, *Trogir*, str. 172; Granić, *Jadranska*, str. 41-42.

laz knezu Jurju I. i njegovoj pratnji za njegov posjet papinskoj kuriji u Rimu "ili u drugim prilikama." Čini se da su Pavao i njegova braća prvenstveno željeli to primirje zbog svojih političkih potreba. Kraljevski tron, barem koliko se njih ticalo, postao je ispražnjen smrću kralja Ladislava IV., što im je omogućilo da se uključe u dinastičke borbe za nasljedstvo ugarskog prijestolja. S druge strane, niti gospodarski razlozi osiguranja trgovine njihovih komuna ne smiju se zanemariti. Otprilike isti ugovor produžio je Juraj I. kao omiški knez na još jednu godinu u veljači 1293. u Zadru.⁸⁸ Usprkos tome, rat je ubrzo obnovljen jer su Mlečani očevidno pogazili ugovor i preoteli Omiš izdajom stanovitog kneza Podina u svibnju iste godine, ali njihova vlast tamo nije dugo trajala.⁸⁹ Novi rat trajao je do ožujka 1294., kad je novo primirje zaključeno pod sličnim uvjetima kao i 1290.⁹⁰

U devedesetim godinama 13. st. glavni cilj bana Pavla i njegove braće bio je uspostava veze s anžuvinskim dvorom u Napulju i osiguravanje anžuvinske podrške za legalizaciju dosad postignutih položaja. Nisu izravno sudjelovali u nasljednim ratovima u Ugarskoj, ali su odigrali važnu ulogu u pripremi anžuvinskog dolaska na vlast.⁹¹ Prvi dokaz tih kontakata može se naći u dozvoli napuljskoga kralja Karla II. za izvoz određene količine žita iz Apulije zbog opskrbe utvrda bana Pavla i njegove braće, koju je dao Pavlovu poslaniku Jurši u studenom 1291.⁹²

Dodiri su postali izrazitiji nakon što je napuljska kraljica Marija (kći ugarsko-hrvatskog kralja Stjepana V. i supruge Karla II. Napuljskog) proglasila svog sina Karla Martela ugarskim kraljem u siječnju 1292., nakon čega su Anžuvinci pojačano pokušavali zadobiti pristaše u Ugarskoj i Hrvatskoj.⁹³ U tim naporima su ban Pavao i njegova braća, koji su u tom trenutku vladali gotovo čitavom obalom i njezinim lukama poput Splita, Trogira, Šibenika i Omiša, imali izrazito važno mjesto. U kolovozu 1292. kralj Karlo II. i kraljica Marija potvrdili su, potvrđujući darovanje Karla Martela banu Pavlu i njegovoj braći, gotovo čitav teritorij Hrvatskog Kraljevstva (uz iznimku teritorija koje su držali knezovi Krčki) u nasljedni posjed zajedno sa svim "barunima, vazalima, gradovima, utverdama i selima."⁹⁴ Tijekom istog razdoblja pokušavali su Šubićima pokazati svoju naklonost

⁸⁸ CD 7, dok. 62, str. 70-73; Šandor Szentgyörgyi, *Borba Anžuvina za prijestolje ugarsko-hrvatsko do prve krunidbe Karla Roberta*, Zagreb, 1893., str. 17 (krivo datirano u 1292.); Granić, *Jadranska*, str. 42.

⁸⁹ *Listine* 1, dok. 257, str. 179; V. Klaić, *Bribirski*, str. 61-62.

⁹⁰ *Listine* 1, dok. 263, str. 181-184; V. Klaić, *Bribirski*, str. 62-63; Szentgyörgyi, *Borba*, str. 24.

⁹¹ Za anžuvinske pokušaje da zadobiju ugarsku krunu i ulogu Šubića u tim zbivanjima, vidi: V. Klaić, *Bribirski*, str. 54-61, 64-66, 72-76; Szentgyörgyi, *Borba*; Adalgisio de Regibus, *Le contese degli Angioini di Napoli per il trono di Ungheria (1290-1310)*, *Rivista storica Italiana*, ser. IV, vol. 5, fasc. I-III, Rim, 1934., str. 1-90; Balint Hóman, *Gli Angioini di Napoli in Ungheria 1290-1403*, *Studi e documenti*, knj. 8, Rim, 1938., str. 68-74, 80-118, 129-130; Antoljak, *Ban Pavao*, str. 44-51; N. Klaić, *Paulus*, str. 414-423; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenoj*, str. 416-422; Granić, *Jadranska*, str. 42-46.

⁹² ...ad munienda castra Pauli bani, Georgii et Mladeni fratrum, dominorum totius Slauoniae et Dalmatiae ... (CD 7, dok. 47, str. 57); V. Klaić, *Bribirski*, str. 55; N. Klaić, *Paulus*, str. 415; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenoj*, str. 417.

⁹³ CD 7, dok. 59, str. 67-68; N. Klaić, *Paulus*, str. 415.

zaštićujući njihove podanike u napuljskom kraljevstvu te im dopuštajući izvoz žita iz njega bez plaćanja uobičajenih carina.⁹⁵

Iz 1293. datira i isprava anžuvinskog protivnika, kralja Andrije III., koja je Pavlu i njegovoj braći zajamčila nasljednu čast primorskog bana.⁹⁶ Povjesničari su navedenu ispravu uzimali s rezervom, posebice jer je sačuvana isključivo u kasnijoj kopiji.⁹⁷ Ipak se ne čini da je to krivotvorina u sadržaju. Kraljev pokušaj poboljšanja svoje prilično nezavidne pozicije u Hrvatskoj čini se vrlo vjerojatnim. Zanimljivo je da je kralj Pavlu zajamčio primorski banat (*banatum maritimum*), naslov koji nakon tog razdoblja nije više korišten, što bi bilo čudno u slučaju da se radi o kasnijoj krivotvorini. Zanimljivo je i da navedena isprava nikad kasnije nije korištena u nekom političkom kontekstu te je teško pronaći razlog zašto bi bila načinjena. Štoviše, čini se vjerojatnim da su Pavao i njegova braća pregovarali i s Andrijinim kraljevskim dvorom, iako je očito da su više naginjali anžuvinskoj strani.

Intenzivni dodiri između Šubića i Anžuvinaca nastavljeni su i nakon prerane smrti Karla Martela i prijenosa njegovih prava na njegova malodobnog sina Karla Roberta. U lipnju 1295. kralj Karlo II. potvrdio je Pavlu doživotno bansko dostojanstvo, koje mu je već podijelio Karlo Martel,⁹⁸ a u kolovozu 1299. potvrdio mu je i prethodnu darovnicu iz 1292.⁹⁹ U istom razdoblju, kralj i kraljica počeli su više naglašavati njezino krvno srodstvo s banom i njegovom braćom,¹⁰⁰ a knez Juraj je više puta osobno posjetio njihov dvor u kasnim devedesetim godinama 13. st.¹⁰¹

U siječnju 1300. odlučeno je da se Karla Roberta pošalje u Ugarsku, jer se zaključilo da bi duže odlaganje moglo izazvati gubitak krune u korist drugih pretendena. Kon-

⁹⁴ CD 7, dok. 86, str. 104-105; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 57-58; Antoljak, Ban Pavao, str. 10, 44-46; N. Klaić, Paulus, str. 416-417; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenoj*, str. 417-418; Granić, *Jadranska*, str. 43.

⁹⁵ O tome vidi: Antoljak, Ban Pavao, str. 10; N. Klaić, Paulus, str. 415; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenoj*, str. 417; Ista, *Trogir*, str. 174; Granić, *Jadranska*, str. 44; Karbić, *Diplomacija*, str. 227-228, posebice bilj. 4-5.

⁹⁶ CD 7, dok. 144, str. 163-164.

⁹⁷ Najstariji autori, poput Vjekoslava Klaića (*Bibrirski*, str. 58-60) i Šandora Szentgyörgyija (*Borba*, str. 17-18), nisu sumnjali u autentičnost te isprave, ali je već Tadija Smičiklas upozorio da je isprava sumnjiva u ovom obliku. Cf. RA 2/4, reg. 3954. Glavnu kritiku isprave iznio je Stjepan Antoljak (*Antoljak, Ban Pavao*, str. 10-13, 46-47). S druge strane, vrijedi primijetiti da Nada Klaić, inače vrlo kritičan povjesničar, nije prihvatila njegove sumnje (N. Klaić, Paulus, str. 418-419, 421-423; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenoj*, str. 419-420). Vidi i vrlo podrobnu formalnu analizu u: Pandžić, *Diplomatičko-povijesna*.

⁹⁸ CD 7, dok. 184, str. 205-206; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 660-61; Szentgyörgyi, *Borba*, str. 27; Antoljak, Ban Pavao, str. 13; N. Klaić, Paulus, str. 419-420; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenoj*, str. 420-421; Granić, *Jadranska*, str. 44-45.

⁹⁹ CD 7, dok. 271, str. 313, dok. 306, str. 353-354; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 72; Szentgyörgyi, *Borba*, str. 36; Antoljak, Ban Pavao, str. 16, 48-49; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenoj*, str. 421; Granić, *Jadranska*, str. 44.

¹⁰⁰ CD 7, dok. 271, str. 313, dok. 306, str. 353, dok. 315-317, str. 361-362; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 60-61, 71-72; Moritz Wertner, *Eine unbekannte kroatisch-schlesische Allianz. Beitrag zur Geschichte des Geschlechtes Šubić, Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva*, sv. 2, Zagreb, 1900., str. 214; N. Klaić, Paulus, str. 420.

¹⁰¹ Vidi, na primjer, CD 8, dok. 55, str. 59. Za više detalja, vidi: Karbić, *Diplomacija*, str. 229-230.

takti s knezom Jurjem u vezi s prijevozom mladoga kralja su pojačani,¹⁰² a istodobno su ban Pavao te slavonski i ugarski velikaši obaviješteni o tom planu.¹⁰³ Pripreme su dovršene u srpnju te je Karlo Robert u Jurjevoj pratnji odveden u Manfredoniju i odatle u Split, gdje je predan banu Pavlu, koji ga je otpratio u Zagreb gdje ga je predao odanim slavonskim i ugarskim velikašima.¹⁰⁴

Nakon tih događaja, niti Pavao ni njegova braća nisu se puno miješali u kraljevu djelatnost u Ugarskoj. Prvih godina još su zagovarali anžuvinsku stranu u rimskoj kuriji, podržavali papinske legatske Nikolu Boccassinija i Gentilea de Montefiorea na njihovu putu u Ugarsku¹⁰⁵ te poslali poslanike na kraljevsku krunidbu 1309.,¹⁰⁶ ali su očevidno, nakon što je krunidba obavljena, izgubili interes za aktivnije dodire s kraljevskim dvorom. Nakon 1300. Pavlova politika bila je uglavnom usredotočena na dva druga cilja – ostvarenje gospodstva nad Bosnom i preuzimanje Zadra od Venecije.

Povod koji je Pavao iskoristio da proširi svoju vlast na Bosnu nije poznat. Moguće je da je optužio bana Stjepana Kotromana za nevjeru prema kralju Karlu Robertu, što je lako mogao učiniti s obzirom na ponašanje njegova tasta Stjepana Dragutina i šogora Vladislava prema kralju, a moguće je i da se u svojoj propagandi koristio i elementima križarskog rata protiv krivovjeraca u Bosni, na koje ćemo se malo kasnije vratiti. Podvržavanje Bosne vlasti Šubića očito je postignuto silom i ne bez otpora bana Stjepana i njegovih pristalica.¹⁰⁷ Pohod je započeo u proljeće 1302., a predvodio ga je brat bana Pavla Mladen I., koji je uspio zauzeti veći dio banovine do svibnja i potisnuti bana Stjepana do

¹⁰² CD 7, dok. 321, str. 367-368.

¹⁰³ Gennaro Maria Monti, *L'invio di Caroberto di Angio in Ungheria*, u isti, *Da Carlo I a Roberto di Angio. Ricerche e documenti*, Trani, 1936., str. 143-144; CD 7, dok. 320, str. 367, dok. 321, str. 368; Antoljak, Ban Pavao, str. 16; N. Klaić, Paulus, str. 420; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 421-422, 424; Granić, Jadranska, str. 45.

¹⁰⁴ Micha Madii, gl. 3, str. 371; V. Klaić, Bribirski, str. 74-75; Szentgyörgyi, *Borba*, str. 39; Šišić, Pad, str. 339; Antoljak, Ban Pavao, str. 16-18; Granić, Jadranska, str. 45.

¹⁰⁵ O djelatnosti kardinala Gentilea u Hrvatskoj, vidi: Gruber, Djelovanje kardinala Gentilisa u Hrvatskoj (1308.-1311.), *Nastavni vjesnik*, sv. 34, Zagreb, 1925.-26., str. 25-82, posebice str. 32-33, 68-69; V. Klaić, Bribirski, str. 85-86; Antoljak, Ban Pavao, str. 22; N. Klaić, Paulus, str. 421; id., *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 422, 424; id., *Trogir*, str. 182-184; Granić, Jadranska, str. 44; Ančić, *Putanja*, str. 100-101; Serđo Dokoza, Papinska diplomacija i dolazak anžuvinske dinastije na hrvatsko-ugarsko prijestolje, u: *Hrvatska srednjovjekovna diplomacija*, str. 271-284; Isti, Papinski legat Gentil i crkvene prilike u Zadru početkom XIV. st., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 40, Zadar, 1998., str. 65-79.

¹⁰⁶ György Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Budim, 1829.-44. (dalje: Fejér, CD) 8/1, dok. 163, str. 334; V. Klaić, Bribirski, str. 87-88. Nada Klaić (Paulus, str. 421; *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 422) i Miroslav Granić (Jadranska, str. 44) jedino spominju činjenicu da Pavao nije pribivao krunidbi.

¹⁰⁷ Povjesničari su bili podijeljeni u tom pitanju na one koji su smatrali Pavlovo stjecanje Bosne rezultatom nekog manje-više mirnog razvoja (V. Klaić, Bribirski, str. 67-69, 77-78, 81-82; Šišić, Pad, str. 339; *Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1942., str. 242-243; Antoljak, Ban Pavao, str. 18-19, 51, 61; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 423) i onih koji je vide kao rezultat rata (Vladimir Ćorović, *Historija Bosne*, Pos. izd. SKA, knj. 129, Beograd, 1940., str. 217; Sima Ćirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Beograd, 1964., str. 78-79; *Istorija srpskog naroda*, sv. 1: *Od najstarijih vremena do Maričke bitke /1371/*, ur. Sima Ćirković, Beograd 1981, str. 452-454; Mladen Ančić, *Putanja klatna. Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću*, Zadar-Mostar, 1997., str. 89-96).

Drine.¹⁰⁸ Izgleda da je u lipnju rat već bio gotov, jer je Mladen I., već kao bosanski ban, podijelio u Hotči, današnjoj Foči, trgovačke povlastice Splitsanima, čiji su predstavnici vjerojatno bili u njegovoj vojsci.¹⁰⁹ Dakle, očito je smatrao da je njegova vlast nad Bosnom dovoljno stabilna da bi te povlastice bile učinkovite.

Čini se da rat nije vođen samo u Bosni protiv Stjepana Kotromana i njegovih saveznika iz Srbije, nego i u Humu protiv Raške. Izgleda da je operacije u Humu vodio osobno ban Pavao.¹¹⁰ U svibnju 1302. Pavlove postrojbe bile su već u Trebinju, istočno od Huma.¹¹¹ Pavao je zauzeo i Onogošt, današnji Nikšić.¹¹² Usprkos tim vojnim uspjesima, rat još nije bio gotov, ali ništa određenije ne može biti rečeno.¹¹³ Pregovori između bana Pavla i kralja Uroša II. Milutina razmatrani su u svibnju 1303., ali se ne zna je li do njih došlo ili ako jest, koji je bio rezultat.¹¹⁴ U svakom slučaju, s tom akcijom Pavao je uspostavio suverenitet nad Humom i postavio tamo kao upravitelja svog sina Mladena II. Čini se da je do proljeća 1304. bio mir u Bosni i Humu.

Vlast Šubića u Bosni ponovo je ugrožena u lipnju 1304. kad su Mladena I. ubili neki poblizhe nepoznati "krivovjerci." Taj je termin najvjerojatnije upotrijebljen za pristalice Stjepana Kotromana, ali okolnosti Mladenove smrti nisu poznate.¹¹⁵ Čini se da je pobuna bila širih razmjera jer je u jesen iste godine Pavao poveo novi pohod u Bosnu.¹¹⁶ Očevidno je uspio ponovo uspostaviti svoju vlast tamo prije veljače 1305. i postaviti za bana svog sina Mladena II. Sam nije uzeo naslov bosanskog bana, nego je svom naslovu "bana Hrvata" dodao onaj "gospodina Bosne."¹¹⁷ Vjerojatno je tom prilikom i obitelj Stjepana Kotromana pobjegla u Dubrovnik.¹¹⁸ Pavlovo osvajanje Bosne okrunjeno je 1308. godine, kad mu je kralj Karlo Robert potvrdio bosanski banat kao nasljedni posjed.¹¹⁹

¹⁰⁸ ... *eciam per Bosna non podemo per la volunta che pouira lo ban Mladeno et Stephano bano, si se acore cum lo bano Mladeno, stando a li confini per la Drina, si che nuy este multo serade le vie.* (CD 8, doc. 36, str. 43).

¹⁰⁹ CD 8, doc. 24, str. 27-28; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 77-78; Ćorović, *Historija*, str. 217; *Povijest hrvatskih*, str. 243; Antoljak, Ban Pavao, str. 18-19; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 423, 437-438; Ančić, *Putanja*, str. 92-93.

¹¹⁰ Izgleda da su vojne operacije u Humu započele već 1301., kad je Pavao vjerojatno zauzeo veći dio pokrajine i pokušao napad na Kotor. U tom napadu pomagala ga je mletačka mornarica i brodovi od Mlečana zavisnih gradova Zadra i Dubrovnika (Ančić, *Putanja*, str. 91-92).

¹¹¹ CD 8, dok. 22, str. 25-26.

¹¹² Mauro Orbini, *Il regno degli Slavi* (Pesaro, 1601), str. 395-396 (s poprkanom kronologijom); Mihailo Dinić, Comes Constantinus, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, sv. 7, Beograd, 1961., str. 5-6; Antoljak, Ban Pavao, str. 54-56, posebice bilj. 312; *Istorija srpskog*, str. 452-454.

¹¹³ Čini se da su neprijateljstva još trajala u svibnju 1303. (Ivan Krstitelj Tkalčić-Josip Gelčić, *Monumenta Ragusina. Libri reformationum* /dalje: MR/, sv. 5, MSHSM, knj. 29, Zagreb, 1897., str. 52).

¹¹⁴ MR 5, str. 52; MR 2, str. 305; *Povijest hrvatskih*, str. 244; Antoljak, Ban Pavao, str. 53; Ančić, *Putanja*, str. 93.

¹¹⁵ ... *interfecerunt dominum Mladinum banum Bosnensem heretici infideles...* (Brib. Nocr., fol. 1); V. Klaić, *Bibrirski*, str. 81-82; *Povijest hrvatskih*, str. 243-244; Antoljak, Ban Pavao, str. 20; Ćirković, *Istorija srednjovekovne*, str. 79; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 423; Ančić, *Putanja*, str. 94-95.

¹¹⁶ MR 5, str. 82; MR 2, str. 305. Vidi i: Ančić, *Putanja*, str. 95.

¹¹⁷ CD 8, doc. 89, str. 96; *Povijest hrvatskih*, str. 244; Antoljak, Ban Pavao, str. 20-21; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 423-424.

Pavlova politika u vezi sa Zadrom bila je dugoročna te se čini da je pripremao preuzimanje grada još od svog dolaska na političku scenu.¹²⁰ Održavao je bliske veze sa zadarskim plemićima, povjeravajući nekima od njih različite prestižne položaje na prostorima pod svojom upravom, a jedan među njima, Domald de Zadulinis, čak je postao i skradinski knez.¹²¹

Pavao je očito ozbiljno shvaćao mletačku vojnu moć na moru i bio svjestan da se njegova gusarska omiška mornarica ne može s njima ogleđati kao ravnopravna te da preuzimanje Zadra i otoka ne može biti provedeno bez ozbiljne borbe. Zbog toga je njegova taktika prema Veneciji bila suptilna i čekao je pogodan trenutak. Pokušavao je pridobiti pristalice u samoj Veneciji te je za to radio svoje rodbinske veze s obitelji Tiepolo, koja je i sama pokušavala izgraditi osobnu vlast u Veneciji te pretvoriti položaj dužda, koji su neki njezini članovi uživali, u nasljedni. Također je uspio za sebe osigurati isplatu zadarskih *regalia*, koje je grad inače plaćao ugarsko-hrvatskom kralju.¹²²

Izravno djelovanje u slučaju Zadra počelo je u proljeće 1310., kad je u blizini zadarske granice počeo okupljati svoje vojne snage.¹²³ Čini se da je bio upoznat s planovima Bajamonte Tiepolo o preuzimanju vlasti u Veneciji te je čekao da vidi koji će biti njihov rezultat.¹²⁴ U tom trenutku, Venecija se nalazila u podosta teškoj situaciji zbog rata s papom za Ferraru i interdikta koji je uslijedio njezinu preuzimanju grada.¹²⁵ Unatoč tome, Pavao je mirovao do ožujka 1311., kad su njegovi pristaše u gradu proveli udar protiv

¹¹⁸ Ćorović, *Historija*, str. 238; *Povijest hrvatskih*, str. 243; Ćirković, *Istorija srednjovekovne*, str. 80; Josip Lučić, Pelješac od dolaska Slavena do potpadanja pod vlast Dubrovačke Republike, *Pelješki zbornik*, sv. 2, Zagreb-Dubrovnik-Korčula, 1980., str. 22. Svi navedeni autori smatrali su da se to dogodilo tek 1314. te da je u prethodnom razdoblju Stjepan Kotroman zadobio u odnosu prema Šubićima neki poluzavisni položaj i ostao u Bosni, ali mi se ipak čini vjerojatnijim da se radi o Orbinijevoj kronološkoj zbrci.

¹¹⁹ Krčelić [Kercselich], Adam Balthasar, *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiensis partis primae tomus primus*, Zagreb, s.d., str. 101.

¹²⁰ O Pavlovoj politici usmjerenoj na gospodstvo nad Jadranom, vidi: Granić, *Jadranska*; za politiku prema Zadru posebice str. 47-49. Vidi i: V. Klaić, *Bribirski*, str. 87-88; Šišić, *Pad*, str. 339; Antoljak, *Ban Pavao*, str. 58-60; Klaić-Petricioli, *Zadar*, str. 208-213.

¹²¹ *Lucius*, vol. 539, str. 332'-335/12, 111-117; CD 8, dok. 49, str. 55.

¹²² CD 8, dok. 249, str. 297-298; V. Klaić, *Bribirski*, str. 92-93.

¹²³ *Listine* 1, dok. 380, str. 246-247, dok. 385, str. 250; V. Klaić, *Bribirski*, str. 89-90.

¹²⁴ O Bajamonteovoj uroti i njenoj pozadini, vidi: Samuele Romanin, *Storia documentata di Venezia*, sv. 2, Venecija, 1855., str. 25-51; Horatio Robert Forbes Brown, Bajamonte Tiepolo and the Closing of the Great Council, *Studies in the History of Venice*, sv. 1, London, 1907., str. 48-78; John Julius Norwich, *A History of Venice*, London, 1982., str. 190-199; Frederic C. Lane, *Venice, a Maritime Republic*, Baltimore, 1991⁵, str. 109-117; Isti, *The Enlargement of the Great Council of Venice*, u: Lane, Frederic C., *Studies in Venetian Social and Economic History*, ur. Benjamin G. Kohl i Reinhold C. Mueller, London, 1987., br. III, str. 237-274. O Bajamonteovoj vezi s banom Pavlom, vidi: V. Klaić, *Bribirski*, str. 89; Šišić, *Pad*, str. 340; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 424; Klaić-Petricioli, *Zadar*, str. 210; Granić, *Jadranska*, str. 47.

¹²⁵ O ratu za Ferraru, vidi: Romanin, *Storia*, sv. 2, str. 11-25; Norwich, *A History*, str. 186-189; Lane, *Venice*, str. 64-65. Za njegove implikacije na Šubiće, vidi: V. Klaić, *Bribirski*, str. 89; Šišić, *Pad*, str. 340; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 424; Klaić-Petricioli, *Zadar*, str. 210; Granić, *Jadranska*, str. 47.

mletačkog kneza.¹²⁶ Pavao je smjesta prihvatio poziv za pomoć i u grad poslao sina Mladena II. s vojskom. Mladen je proglašen zadarskim knezom¹²⁷ te je uzeo također i naslov *princeps Dalmatie*, budući da je Zadar smatran glavnim gradom Dalmacije te je njegov posjed opravdavao vlast nad čitavom pokrajinom.

Mletački odgovor bio je energičan. Poslali su jaku flotu u opsadu grada, a dvije bitke koje su uslijedile bile su žestoke i uspješnije za zadarsku stranu. Kopnena vojska koja se iskrcala također je bila neuspješna zbog Mladenovih kopnenih postrojbi. Pregovori o gradu su uskoro započeli (u travnju 1312.), a vodio ih je drugi Pavlov sin, Juraj II., koji je od strica Jurja I. naslijedio i naslov kneza dalmatinskih gradova.¹²⁸ No, dok su se pregovori nastavljali bez rezultata, Pavao je umro 1. svibnja,¹²⁹ ostavljajući svoj dominij Mladenu II.

Mladen II. (1312.-1322.)

Moć koju je Mladen II. naslijedio od oca bila je prilično čvrsta osim u slučaju navedenog rata s Venecijom. Njegova moć nad cijelom Hrvatskom, Bosnom, Humom i dalmatinskim gradovima bila je još uvijek neosporna, a odnosi s kraljem, iako neredoviti, još uvijek vrlo dobri. Mladenov dominij bio je zadovoljavajuće ozakonjen prethodnim kraljevskim darovnicama te učvršćen bračnim vezama. Njegova supruga Helena bila je srodnica anžuvinske kraljevske kuće, što potvrđuju dokumenti koje su izdali papa Ivan XXII. godine 1318.¹³⁰ te napuljski kralj Robert 1335.¹³¹ Uz to, on je već imao zaključen općeniti bračni ugovor za svoju djecu s knezovima Goričkim, koji su mu mogli biti dragocjeni saveznici u borbi protiv Venecije.¹³²

Situacija se pogoršala kad su Mlečani zaključili s papom mir i bili odriješeni od ekskomunikacije. Oni su također započeli i pregovore s raškim kraljem Urošem II. Milutinom, obećavajući mu podršku u vezi s njegovim planovima za preuzimanje Huma.¹³³

¹²⁶ Za detaljniji prikaz zadarske pobune, vidi: Ante Strgačić, *Zadarsko-mletački rat godine 1311-1313. i pogibija mletačkog admirala pod Zadrom*, u: *Pomorski zbornik*, sv. 2, Zagreb, 1962., str. 1597-1614; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 90-95; Šišić, *Pad*, str. 340-341; Antoljak, *Ban Pavao*, str. 59-60; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvojenom*, str. 425-426; Klaić-Petricioli, *Zadar*, str. 210-215; Granić, *Jadranska*, str. 47-51.

¹²⁷ Micha Madii, gl. 6, str. 372; CD 8, dok. 95, str. 105-106; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 91-92; Šišić, *Pad*, str. 340; Antoljak, *Ban Pavao*, str. 22-23; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvojenom*, str. 425; Klaić-Petricioli, *Zadar*, str. 210; Granić, *Jadranska*, str. 47.

¹²⁸ *Listine* 1, dok. 404, str. 260-261; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 94-95; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvojenom*, str. 427; Klaić-Petricioli, *Zadar*, str. 213; Granić, *Jadranska*, str. 49.

¹²⁹ Micha Madii, gl. 6, str. 372; *Brib. Nocr.*, fol. 1; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 95-96, 99; Šišić, *Pad*, str. 341; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvojenom*, str. 427; Granić, *Jadranska*, str. 49. Nijedan od navedenih autora nije znao za upis u Bibrirskom nekrologu te Pavlovu smrt datiraju samo mjesecom svibnjem.

¹³⁰ Augustin Theiner, *Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia*, sv 1, Rim, 1859. (dalje: Theiner, *VMH* 1), dok. 1263, str. 830.

¹³¹ CD 10, dok. 151, str. 210; Barada, *Vrijeme*, str. 170; Ćorović, *Historija*, str. 240.

¹³² CD 7, dok. 349, str. 394-395.

¹³³ Dinić, *Comes*, str. 8-9; *Istorija srpskog*, str. 460.

Ipak, Mladen je također postigao veći uspjeh potkupivši vođu mletačkih plaćenika, koji su opsjedali Zadar, čime je znatno oslabio njihov vojni potencijal na kopnu.¹³⁴ Unatoč tome, nije uspio zadržati grad nego je uspio postići da Mlečani gradu zajamče vrlo široku autonomiju te u rujnu 1313. dopustio povratak grada pod njihovu vrhovnu vlast. Ujedno se odrekao i naslova zadarskog kneza te primio obećanje da će biti proglašen mletačkim građaninom s plemićkim pravima,¹³⁵ što je i provedeno u ožujku 1314., kad su Mladen i njegova braća primljeni u građanstvo po obrascu za strane velikaše.¹³⁶ Zadranici su očividno bili zadovoljni takvim ishodom te Mladenov sporazum nije smatran izdajom. Suprotno tome, njegovi odnosi s gradom ostali su izrazito dobri i čvrsti, što Venecija nije gledala sa simpatijom. Čini se da Mladen nije niti odustao od namjere da kasnije preuzme grad.

Sporazum očito nije načinio od Mladena i Mlečana prijatelje, ali su obje strane za neko vrijeme prihvatile *status quo*. Mladenu je bilo korisno onemogućiti mletačku potporu Uroševim aspiracijama, a mogao je imati i gospodarske interese jer je takvo građanstvo bilo povezano i s trgovačkim privilegijima. Obje su strane očito imale skrivene namjere i obje su vjerojatno željele iskoristiti postojeće stanje za upletanje u poslove druge strane, ali se u konačnici pokazalo korisnijim za Veneciju.

Povjesničari su uglavnom smatrali da je Mladen II. izgubio puno svog autoriteta nakon neuspješnog pokušaja preuzimanja Zadra. Iako je to moguće, ne čini se vrlo vjerojatnim. Izvori o sukobima između njega i dalmatinskih komuna te hrvatskih velikaša svjedoče da je to počelo tek nekoliko godina poslije i ne izgleda da ih je on doživljavao kao ozbiljnu prijetnju svojoj vlasti. Izgleda da je sve do događaja iz 1322. bio vrlo uvjeren u vlastitu nadmoć.

Prva poznata pobuna protiv Mladenove vlasti (ili, bolje rečeno, prva pobuna koja je shvaćena kao takva) bila je pokušana u kasno proljeće 1315. u Trogiru, a vodio ju je potestat i kapetan istoga grada Matej Zoričev, član ugledne gradske plemićke obitelji Cega.¹³⁷ Pobuna je zapravo bila rezultat frakcijskih borbi unutar same komune između Matejevih pristaša i onih obitelji Andreis, koji su protjerani iz grada. Iako ona očito nije bila uperena protiv Mladenove vlasti, Andreisi su nekako uspjeli postići njegovu potporu. Odgovor je bio nasilan i intransigentan te je ban zatražio od komune da mu "pošalje prazan list pergamene na koji će napisati što god želi od grada" i zatražio 40 talaca, tj. bezuvjetnu predaju grada.¹³⁸ Gradsko vijeće je odbilo taj zahtjev te čak odredilo rušenje franjevačkog

¹³⁴ Micha Madii, gl. 6, str. 372; Albertino Mussato, *De gestis Italicorum post Henricum VII* (citirano prema Lucius, *De regno*, lib. IV, str. 198-200); V. Klaić, *Bribirski*, str. 100-104; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 428; Strgačić, *Zadarsko-mletački*.

¹³⁵ *Listine* 1, dok. 420, str. 266-271; V. Klaić, *Bribirski*, str. 104; Šišić, *Pad*, str. 341; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 428-429; Klaić-Petricioli, *Zadar*, str. 213-215; Granić, *Jadranska*, str. 50.

¹³⁶ *Listine* 1, dok. 427-428, str. 274-276, dok. 431, str. 277-278; V. Klaić, *Bribirski*, str. 105-108; Šišić, *Pad*, str. 343-344; Laszowski, *Knezovi*, str. 45-46, 48-49; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 429.

¹³⁷ O Matejevoj pobuni, vidi: V. Klaić, *Bribirski*, str. 108-111; Gruber, *Nelipić*, str. 8-10; Šišić, *Pad*, str. 344-347; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 429, 439; id., *Trogir*, str. 214-228; Granić, *Jadranska*, str. 51-52, 61.

samostana izvan grada bojeći se da bi ga ban mogao uporabiti prilikom opsade grada, što je i provedeno usprkos banovim uvjerenjima da se to neće dogoditi.¹³⁹ Ipak se čini da do veće eskalacije nije došlo te da je Mladen pristao ostaviti Mateja na položaju, ali je gradu nametnuo veliku globu.¹⁴⁰ Očito nije oprostio pobunu, ali je odlučio čekati bolju priliku, podupirući trogirске izgnanike putem šibenske komune. Od svoje strane, Matej se nije usuđivao otvoreno odbaciti njegovu vlast te je, štoviše, pokušao među članovima Mladenova dvora pridobiti pristalice koji bi mu mogli pomoći pri sklapanju povoljnijeg dogovora s banom.¹⁴¹ Mali rat u Trogiru i izvan njega nastavio se do jeseni 1317. kad su "izvanjski" (*extrinseci*) uz podršku Šibenika zbacili Mateja s vlasti i poslali njega i njegove pristaše u izgnanstvo. Iako su njihov progon provodili isključivo komunalni organi,¹⁴² čini se da je ban podržavao njihovo djelovanje. Izgleda da je iskoristio i papinsku istragu o rušenju franjevačkog samostana kako bi gradu i Matejevima nametnuo nove sankcije u ljeto 1318.¹⁴³

Osim s Trogirom, Mladen je imao određene probleme s hrvatskim velikašima. Naslijedio je od oca sukob s knezom Frederikom Krčkim u vezi s Jablancem.¹⁴⁴ Čini se da je to bio dugotrajan sukob, ali izgleda da nije bitno utjecao na njegovu moć. Ozbiljniju prijetnju činila je pobuna vojvode Nelipca i knezova Kurjakovića u zimu 1316.-1317.,¹⁴⁵ najvjerojatnije povezana s njegovim sukobom sa slavonskim velikašima Babonićima.¹⁴⁶ Ipak, ni taj sukob nije bio dugotrajan, niti ga je Mladen smatrao važnom pobunom jer ni Nelipac niti Kurjakovići nisu za duže vrijeme pali u njegovu nemilost.

Godine 1318. Mladen se pridružio križarskom pohodu Filipa Tarantskog, titularnoga bizantskog cara i rođaka svoje supruge Helene, protiv raškoga kralja Uroša II. Milutina.

¹³⁸ ... Banus petit, vt ei detur carta alba, et facere et scribere possit quidquid vult de dicta civitate ... (CD 8, dok. 317, str. 388); V. Klaić, *Bibrirski*, str. 108-109; Gruber, *Nelipić*, str. 9; Šišić, Pad, str. 345; N. Klaić, *Trogir*, str. 218; Granić, *Jadranska*, str. 52.

¹³⁹ CD 8, dok. 317, str. 388; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 109; Gruber, *Nelipić*, str. 9; Šišić, Pad, str. 345; N. Klaić, *Trogir*, str. 218, 220-221; Granić, *Jadranska*, str. 52.

¹⁴⁰ CD 8, dok. 329, str. 404; N. Klaić, *Trogir*, str. 219-220; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 110; Gruber, *Nelipić*, str. 9-10; Granić, *Jadranska*, str. 52.

¹⁴¹ U siječnju 1317. knez Bergenda, jedan od glavnih dvorjanika Šubića, dobio je trogirsko građanstvo te su mu poklonjeni neki konfiscirani posjedi (Lucius, vol. 542, str. 57/1, str. 35-36).

¹⁴² Lucius, vol. 542, str. 57, 65-65', 74/1, str. 35-36, 44-45, 56-57; CD 8, dok. 403, str. 409-410. Vidi i: N. Klaić, *Trogir*, str. 227-228.

¹⁴³ CD 8, dok. 412, str. 509; Lucius, vol. 542, str. 70-73'/1, str. 50-56.

¹⁴⁴ *Listine 1*, dok. 434, str. 281-282; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 111.

¹⁴⁵ Rački, *Notae*, str. 229; CD 8, dok. 365, str. 446; Gruber, *Nelipić*, str. 10; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 431; Granić, *Jadranska*, str. 52.

¹⁴⁶ Rački, *Notae*, str. 228; V. Klaić, *Bibrirski*, str. 113-114; Gruber, *Nelipić*, str. 10; Šišić, Pad, str. 347-349; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 431. Ferdo Šišić je ispravno upozorio da je većina Babonića bila u tom trenutku protiv kralja, ali je, smatrajući da je Mladen bio u lošim odnosima s kraljem, zaključio kako su oni neposredno prije tog sukoba priznali kraljevu vlast. Vjerojatnije je da je Mladen ratovao protiv njih kao saveznik kralja.

Drugi član istog saveza bio je ugarsko-hrvatski kralj Karlo Robert.¹⁴⁷ Mladen je napao Milutinove teritorije iz Huma te je isprva postigao zamjetne rezultate, ali se sljedeće godine ratna sreća okrenula Milutinovoj strani. Čini se da je Mladenov mlađi brat Grgur zarobljen te je Mladen prihvatio pregovore kako bi ga oslobodio. Milutin je za vrijeme pregovora predao Grgura na čuvanje u Dubrovnik. Izgleda da se Mladen morao povući iz osvojenih područja u Hum i da rat nije urodio nikakvim uspjehom.¹⁴⁸

Moguće je da je Mladen imao problema i u Bosni. Čini se da je njegova vladavina bila nepopularna među bosanskim velikašima, pristašama obitelji bivšega bosanskog bana Stjepana Kotromana. Mladen je pokušao popraviti te odnose 1318., najvjerojatnije u vezi s ratom protiv Raške, stavljajući sina Stjepana Kotromana, Stjepana II. (u to doba još izgnanika u Dubrovniku), pod svoj patronat. Moguće je da mu je čak ponudio i nekakvu podjelu moći u Bosni, vjerojatno s obećanjem da će naslijediti Mladena na mjestu bosanskog bana ili da će biti postavljen na to mjesto kao njegov namjesnik već i prije. Mladen je također ugovorio brak između Stjepana i jedne od kćeri grofa Meinharda Ortenburškog, za koji je pribavio papinsku dispenciju jer su zamišljeni mladenci bili krvni rođaci u četvrtom koljenu, ali nije jasno je li do realizacije tog braka došlo ili nije.¹⁴⁹ Čini se da je u to doba počeo provoditi i prilično tolerantnu politiku prema bosanskom heterodoksnom pokretu, zbog čega ga je ukorio papa Ivan XXII.¹⁵⁰

Iako je u prije spomenutom slučaju trogirске pubune Mladen pokazao barem malo diplomatske vještine i strpljenja, u slučaju šibenske pobune 1319. bio je više nego nesmiljen, te se čini da je pobunu Šibenika, do tada Šubićima najlojalnijega grada, smatrao vrlo ozbiljnom. Uzroci pobune nisu poznati, kao ni slijed događaja. Čini se da je komuna zatražila posredništvo Venecije.¹⁵¹ Budući da je pobuna već bila slomljena, mletački diplomatski pokušaji nisu urodili nikakvim plodom, ali je to bio prvi slučaj da je Venecija dobila priliku izravno se uplesti u Mladenove poslove.¹⁵² Mladenova reakcija je bila nasilna.

¹⁴⁷ Theiner, MVH 1, dok. 1263, str. 830; *Istorija srpskog*, str. 472-473. Neki povjesničari su smatrali da se rat vodio samo između Mladena i Uroša II. Milutina (Šišić, Pad, str. 349-351; *Povijest hrvatskih*, str. 245-246; Lučić, Pelješac, str. 22), a neki da je Mladen sudjelovao u ratu u sastavu snaga kralja Karla Roberta (Ćorović, *Historija*, str. 239; Dinić, Comes, str. 9-10; Granić, Jadranska, str. 57).

¹⁴⁸ MR 5, str. 111-112, 118, 120-122, 141-142, 144-146; Šišić, Pad, str. 349-351; Ćorović, *Historija*, str. 239; *Istorija srpskog*, str. 473-474; Ančić, *Putanja*, str. 103. Mihajlo Dinić (Comes, str. 10) je pretpostavio da je Mladen mogao biti prisiljen da se povuče iz Huma, ali je Josip Lučić (Pelješac, str. 22) dokazao da je Hum ostao u njegovoj vlasti i nakon rata.

¹⁴⁹ CD 8, dok. 411, str. 508; V. Klaić, *Bribirski*, str. 115-116; Šišić, Pad, str. 351; Ćorović, *Historija*, str. 238; *Povijest hrvatskih*, str. 246-247; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvojenom*, str. 431-432.

¹⁵⁰ CD 8, dok. 436, str. 535-536. Povjesničari su uglavnom uzimali papinski opis kao odraz realnog stanja (V. Klaić, *Bribirski*, str. 116-117; Šišić, Pad, str. 351; Ćorović, *Historija*, str. 238, bilj. 2; *Povijest hrvatskih*, str. 246; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvojenom*, str. 432; Granić, Jadranska, str. 57), ali to ne zvuči vjerojatno. Vidi detaljnije u: Karbić, *Osnutak Duvanjske biskupija*, str. 129-130.

¹⁵¹ *Listine* 1, dok. 481, str. 305, dok. 486, str. 307-308.

¹⁵² Događaji u vezi s objema šibenskim pobunama su uglavnom pogrešno opisani na temelju nekoliko pogrešno datiranih dokumenata. Vidi: V. Klaić, *Bribirski*, str. 120-123; Gruber, *Nelipić*, str. 11-14; Šišić, Pad, str. 351-353; N. Klaić, *Trogir*, str. 230-231; Granić, Jadranska, str. 57-58. Uz to, povjesničari su prenaglašavali

Zarobio je vodeće osobe pobune, Kozu Ilijinog i njegovu braću te ih zatvorio pod optužbom urote protiv njegova života. Koza je ubrzo umro u tamnici.¹⁵³ Unatoč tome, Mladen nije uspio grad potpuno pokoriti te je on samo čekao priliku da se ponovo pobuni.

Mladenov konačni poraz započeo je obnovljenom šibenskom pobunom u zimu 1321./1322.,¹⁵⁴ kojoj se ubrzo pridružio i Trogir.¹⁵⁵ Mladenova reakcija je ovaj put bila još nasilnija. Najprije je napao šibensko područje, pustošeći vinograde i polja i opsjeo sam grad, a kad ga nije uspio zauzeti silom, naredio je da se Kozina braća dovedu pred grad i tamo pogube. Taj čin jedino je produbio sukob između njega i grada te potakao druge hrvatske velikaše (Nelipići, Mihovilovići od Livna, Kurjakovići i Mladenov mlađi brat Pavao II., u tom trenutku trogirski knez) na pobunu.¹⁵⁶

Šibensko-trogirsku pobunu podržala je i Venecija, kojoj se Šibenik dobrovoljno predao u ožujku 1322., te je poslala flotu da brani grad od Mladenove osvete.¹⁵⁷ Pavao II i Trogir su zaključili savez s glavnim ciljem rušenja Mladena i dovođenja Pavla na banski položaj.¹⁵⁸ Unatoč tome, u svibnju 1322. i Trogir je prihvatio mletačko vrhovništvo izjavljujući da pri tome ostaje lojalan kralju Karlu Robertu kao svome prirodnom gospodaru.¹⁵⁹

Taj sukob i njegov razvoj pružili su kralju mogućnost da obnovi izravni utjecaj u Hrvatskoj, budući da se posebni položaj koji je Mladen uživao unutar kraljevstva nije uklapao u njegove političke koncepcije. Kralj je imenovao za novog bana slavonskog velikaša Ivana Babonića i poslao ga da zamijeni Mladena te se i sam uputio s vojskom u Hrvatsku.

Mladen je vjerojatno bio zgranut tim kraljevim činom, ali nije imao puno vremena razmišljati o njemu, jer su ga brojni neprijatelji napadali gotovo sa svih strana.¹⁶⁰ Prva

mletački utjecaj na te događaje. Tako, na primjer, Ferdo Šišić (Pad, str. 342 i dalje) smatra da je Venecija još od 1313. pokušavala organizirati preuzimanje dalmatinskih gradova.

¹⁵³ Micha Madii, gl. 17, str. 376; V. Klaić, *Bribirski*, str. 119-120; Šišić, Pad, str. 351-352; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenoj*, str. 436-437; Granić, *Jadranska*, str. 57.

¹⁵⁴ Kako se u tim događajima držao tadašnji šibenski knez, Mladenov najmlađi brat Grgur, nije poznato. N. Klaić (*Povijest Hrvata u razvijenoj*, str. 436) i Miroslav Granić (*Jadranska*, str. 57) misle da je Grgur potakao ili bar podržavao pobunu, ali se to ne može lako dokazati.

¹⁵⁵ CD 9, dok. 37, str. 46-48; V. Klaić, *Bribirski*, str. 123-128; Gruber, *Nelipić*, str. 13 (pod 1321.); Šišić, Pad, str. 355-356; N. Klaić, *Trogir*, str. 231-233; Granić, *Jadranska*, str. 58.

¹⁵⁶ Micha Madii, gl. 17, str. 376-377; V. Klaić, *Bribirski*, str. 130-132; Šišić, Pad, str. 357-359; N. Klaić, *Trogir*, str. 233; Granić, *Jadranska*, str. 65-66. Ferdo Šišić je krivo zaključio da je napad bio odgovor na predaju Šibenika Veneciji.

¹⁵⁷ *Listine* 1, dok. 512-513, str. 330-336; V. Klaić, *Bribirski*, str. 128; Gruber, *Nelipić*, str. 16; Šišić, Pad, str. 356-357; Granić, *Jadranska*, str. 58.

¹⁵⁸ CD 9, dok. 50, str. 60-62; V. Klaić, *Bribirski*, str. 131-132; Gruber, *Nelipić*, str. 17-18; Šišić, Pad, str. 359-360; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenoj*, str. 439-440; N. Klaić, *Trogir*, str. 241-243; Granić, *Jadranska*, str. 61-62. N. Klaić je smatrala da je taj ugovor bio rezultat Pavlova pokušaja da sačuva svoj kneževski položaj u gradu, ali se ipak čini da su njegovi interesi ležali u borbi za banski položaj.

¹⁵⁹ *Listine* 1, dok. 515, str. 340-341, dok. 522, str. 344; V. Klaić, *Bribirski*, str. 128-129; Gruber, *Nelipić*, str. 16; Šišić, Pad, str. 357; N. Klaić, *Trogir*, str. 233-239.

bitka odigrala se blizu Šibenika, a Mladenove postrojbe su poražene i prisiljene na uzmak južno prema Klisu. Mlečani i trogirski i šibenska milicija tada su poharali Skradin. Druga i odlučna bitka odigrala se kod Bliske blizu Klisa te je Mladenovu vojsku – koja se sastojala od njegovih postrojbi i onih njegova brata Jurja II., kao i postrojbi Vlaha i sitnog plemstva iz Poljičke župe – porazila i raspršila vojska bana Ivana i njegovih saveznika (hrvatskih velikaša među kojima se nalazio i Mladenov brat Pavao i milicija Šibenika i Trogira), a Mladena prisilila da se povuče u Klis. Tamo je primio i vijest o kraljevu dolasku u Knin. Pokušao je pregovarati s kraljem te mu je poslao svog brata Jurja kao poslanika. Kralj ga je primio vrlo ljubazno i pružio mu jamstva za Mladenov osobni dolazak u Knin. Ipak, kad je Mladen prihvatio kraljev poziv i došao k njemu, nadajući se podršci, bio je, usprkos kraljevim prethodnim obećanjima, zatvoren i odveden s kraljem u Ugarsku,¹⁶¹ gdje je umro nakon kraćeg zatočeništva pod nepoznatim okolnostima.¹⁶² Moguće je da je s njim odvedena i njegova kći Katarina. Mladenova supruga Helena vjerojatno je potražila pribežište u Senju ili Zadru.¹⁶³

Postoje različiti razlozi za Mladenov neuspjeh u usporedbi s karijerom njegova oca Pavla I. Na osobnoj razini on je očevidno bio tašt i nasilan, ali to i nisu bile neuobičajene karakteristike za jednog vladara. Istodobno je bio hvaljen zbog viteških i intelektualnih vrlina.¹⁶⁴ Čak i vrlo neprijateljski opis Mihe Madijevog priznaje da je često čitao Sveto pismo.¹⁶⁵ Izgleda i da je Mladen potakao svog osobnog liječnika Vilima iz Varignane, kasnije profesora medicine, da se piše znanstvene traktate.¹⁶⁶ Njegova sudbina je, kako se čini, ipak izazvala simpatiju u narodnoj tradiciji te su još u 19. st. dva mjesta u kninskoj tvrđavi doživljavana kao mjesta njegova privremenog tamnovanja.¹⁶⁷ Pravi razlog zašto

¹⁶⁰ Iako je glavna prijetnja za Mladena dolazila od pobunjenih velikaša i kraljevske vojske, to nije bilo jedino područje na koje je morao paziti. Branivojevići Trebinski, u koordiniranoj vojnoj akciji s Mlečanima, napali su Hum i opsjeli utvrdu Imotski na hrvatskoj granici (R. Cessi-P. Sambin, *Le deliberazioni del Consiglio dei rogati (Senato), serie Mixtorum*, sv. 1, Monumenti storici pubblicati dalla Deputazione veneta di storia patria, N. S., sv. 15, Venecija, 1960., dok. 121, str. 256). Tu činjenicu povjesničari su uglavnom previdjeli; usp. Praga, Baiamonte Tiepolo dopo la congiura, *Atti e memorie della Società Dalmata di storia patria*, sv. 1, Zadar, 1926., str. 57; Veljan A. Trpković, Branivojevići, *Istorijski glasnik*, br. 3-4, Beograd, 1960., str. 63-65, bilj. 49-50; *Istorija srpskog*, str. 499).

¹⁶¹ Miha Madii, gl. 18-19, str. 377; V. Klaić, *Bribirski*, str. 132-135; Gruber, *Nelipić*, str. 19-12 (s prilično pobrkanom kronologijom); Šišić, *Pad*, str. 362-366; Granić, *Jadranska*, str. 66.

¹⁶² Neki povjesničari (Wertner, *Eine unbekannte*, str. 213; Hóman, *Gli Angioini*, str. 130; Gruber, *Nešto*, str. 588) smatrali su da se Mladen nakon nekog vremena izmirio s kraljem, ali je Miho Barada (Vrijeme, str. 171) jasno pokazao da to nije moglo biti tako.

¹⁶³ Wertner, *Eine unbekannte*, str. 212-213; Barada, *Vrijeme*, str. 170. Vrijedno je napomenuti da je zadarska komuna, iako podložna Veneciji, pokušavala poslati Mladenu pomoćne postrojbe i nudila mu azil, ali su to omele mletačke vlasti (Cessi-Sambin, dok. 114, str. 256, dok. 147, str. 258).

¹⁶⁴ ... cunctis militaribus virtutibus accinto nec minus intellectuali diademate coronato... (Thallóczy, *Prilozi*, str. 9).

¹⁶⁵ Miha Madii, gl. 18, str. 377.

¹⁶⁶ Thallóczy, *Prilozi*, str. 10.

¹⁶⁷ Grgur Urlič-Ivanović, *Ključ. Grad Nelipičev u Kninskoj županiji, Narodni koledar*, sv. 18, Zadar 1880., str. 45.

je u očima svojih podanika (u ponajprije onih u dalmatinskim gradovima) ostao zapamćen kao tiranin mora biti složeniji. U prvom redu njegova arbitrarna moć postala je za gradove teret, jer je komunalna aristokracija i građanstvo općenito trebalo više prostora za vlastitu samoupravu nego je to bilo moguće u sustavu zasnovanom na dominaciji Mladenovih dvorjana. Iako to zvuči paradoksalno, Mladenova pomoć Zadru da ostvari više sloboda u odnosu prema Veneciji mogla je utjecati da gradovi pod njegovom upravom, čija su prava ostala manja, počnu osjećati nezadovoljstvo. Hrvatski velikaši su također bili nezadovoljni te su svi željeli za sebe veći udio u vlasti,¹⁶⁸ a uspjeh Pavla I. mogao im je za to biti dobar presedan. Mladenovi vojni i politički neuspjesi samo su ohrabрили njihove apetite. Razlog za nezadovoljstvo bila je vjerojatno i činjenica da je Mladen uspio u svojim rukama koncentrirati svu moć još i više nego je to pokušao njegov otac. Zadržao je za sebe i naslov bosanskog bana, kao i onaj gospodara Huma. Jedini od Mladenove braće koji je aktivno sudjelovao u vlasti na višoj razini bio je Juraj II., koji je držao položaj kneza dalmatinskih gradova, naslijeđen od njihova strica Jurja I., što je očito izazvalo ljubomoru njegova mlađeg brata Pavla. Takva podjela vlasti vjerojatno je bila uvjetovana time što su Pavao II. i Grgur bili osjetno mlađi od Mladena II. i Jurja II., a možda i samo polubraća.

Mladenovo svrgavanje dovelo je do gubitka zakonske osnove na kojoj su Šubići ostvarili vladavinu u Hrvatskoj, a samim time i do jakog slabljenja njihove vlasti i sužavanja njihova područja. Ipak, oni su u razdoblju vodstva Jurja II. (1322.-1328.) i njegova sina Mladena III. (1329.-1348.) i nadalje ostali najznačajniji velikaši i glavni protivnici obnove kraljevske vlasti u Hrvatskoj. Konačni poraz nastupio je naglom Mladenovom smrću od kuge te su do 1355. i njegovi posljednji gradovi prešli u kraljevske ruke. Nešto prije, smrću kneza Pavla II. i nagodbom njegova brata Grgura s kraljem 1347., Šubići su izgubili i sekundarno uporište svoje vlasti u Hrvatskoj, utvrdu Ostrovicu, a za nju su dobili Zrin, gdje će potomci Pavla II. u kasnijem razdoblju postati jedni od najmoćnijih hrvatskih i ugarskih velikaša.

¹⁶⁸ Nada Klaić (*Povijest Hrvata u razvijenom*, str. 47, 450) nalazi razlog za Mladenov pad prvenstveno u njegovu sukobu s braćom i podređenim velikašima.

Damir Karbić

**The Šubići of Bribir until the Loss of the Hereditary Position
of the Croatian Ban (1322)**

Summary

The history of the Šubić kindred constitutes just one, albeit fairly exceptional, example of the development of a noble kindred in the medieval Kingdom of Hungary-Croatia. The curve of the development of the kindred's leading family reached its peak during the last decades of the thirteenth and the first decades of the fourteenth century. At that time they became almost independent rulers, concentrating in their hands offices and posts in the Croatian kingdom, dominating the surrounding areas of Bosnia and Hum, and participating actively in international politics. The article gives a historical sketch of the rise and fall of the Šubići and offers an overview of the political activities, loyalties and conflicts of its most important members, and the internal dissensions in the kindred, over about eleven generations, that is, some 220 years. It begins with the early references to the first *župani* and royal officers whose successors became known as the Šubići (Budec, Čerminik and Strezinja, from the end of the eleventh century), and proceeds through those great men of the twelfth and the early thirteenth century who were *župani*/counts and apparently heads of the Šubići, such as Bogdanac in the 1160s, Miroslav in the 1180s, Gregory I (ca. 1200-1234), and Stjepko (1235-1270), to the representatives of the aristocratic branch who achieved the greatest power and influence in Croatia, the bans Paul I (1270-1312) and Mladen II (1312-1322), as well as their brothers and collaborators/opponents. The article ends with the conflict of Ban Mladen with the king and the ensuing loss of the Šubići power over most of their territories.

Key words: the Šubići, Bribir, the Middle Ages, political history, nobility, magnates